

DEBRECEN-KUTATÁS 2020

VÁROSKUTATÁS SOROZAT –
HALLGATÓI MŰHELYTANULMÁNYOK

II. KÖTET

DEBRECEN-KUTATÁS 2020

VÁROSKUTATÁS SOROZAT – HALLGATÓI MŰHELYTANULMÁNYOK

II. KÖTET

Szerkesztette:

KUKUCSKA ZSUZSA
NEMES-ZÁMBÓ GABRIELLA

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrecen University Press
2022

A könyv megjelenését
az EFOP-3.6.3-VEKOP-16-2017-00007-
„Tehetségből fiatal kutató” – A kutatói életpályát
támogató tevékenységek a felsőoktatásban
pályázatból biztosított forrás tette lehetővé.

A tanulmányokat
a Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszékének
II. éves szociológia BA szakos hallgatói készítették.

Lektorálta:

dr. Czibere Ibolya
dr. Fényes Hajnalka
Sipos Flórián
dr. Márton Sándor

Kiadja: Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszéke
Tördelés: Juhászné Marosi Edit

Tartalom

„DEBRECEN 2020” KUTATÁS

VIRÁG ALEXANDRA: Az étellel való elégedettség felmérése a debreceni lakosság körében.....	9
ECSEDI ZSOMBOR: Női oktatás és munkaerőpiac, szubjektív-objektív különbségek....	20
STADINGER JOHANNA HELÉNA: Posztadoleszcensek Debrecenben – az étellel való elégedettség és az ezt befolyásoló tényezők vizsgálata a cívis-városban a fiatal felnőttek körében.....	37
KOVÁCS CINTIA: „Természetesen én is környezetvédő vagyok!” – A környezettudatos magatartási szándék vizsgálata a „Debrecen-kutatás 2020” eredményei alapján.....	47

„DEBRECEN 2020” KUTATÁS

VIRÁG ALEXANDRA

Az étellel való elégedettség felmérése a debreceni lakosság körében

Bevezetés

A tanulmány a „Debrecen-kutatás 2020” adatfelvétel alapján a debreceni lakosság étellel való elégedettségével foglalkozik. Az elemzés során az elégedettséget az iskolai végzettséggel és a jövedelmi helyzettel összefüggésben vizsgáljuk. A tanulmány fókuszának aktualitását az adja, hogy az emberek elégedettsége mindig is az érdeklődés középpontjában állt. Az elégedettség ugyanis egy nehezen elérhető cél, az egész életre hatással lehet. A gazdaság, a politika vagy az oktatás fontossága bár megkérdőjelezhetetlen, de emellett számít egy ország társadalmának jó közérzete, lélektani állapota, elégedettsége is.

A „Debrecen-kutatás 2020” során Debrecen lakosságának kérdőíves felmérésére került sor különböző dimenziókban, mint a demográfiai háttér, a migráció, a mobilitás, az anyagi helyzet, illetve többek közt a tanulmányban vizsgált elégedettség is. A kutatási kérdés arra irányul, hogy milyen tényezők befolyásolják a debreceni lakosság étellel való elégedettségét.

Az írás empirikus részében négy alfejezetben foglalkozunk az elégedettség és a nem, az életkor, az iskolai végzettség, illetve a jövedelmi helyzet változók közötti kapcsolattal. A kutatás célja továbbá az is, hogy beazonosítsa, hogy melyek azok a tényezők, amelyek motivációként szolgálhatnak a későbbiekben, hogy a lakosság elégedettebbnek érezze magát. Hipotézisünk szerint a jövedelmi helyzetnek van a legerőteljesebb hatása az étellel való elégedettségre, de az életkor is jelentős befolyásoló tényező lehet. A tanulmány két másik változó mentén is vizsgálja az elégedettséget, melyek a nem és az iskolai végzettség. Az iskolai végzettség összefügghet a jövedelmi helyzettel, hiszen valószínű, hogy minél magasabb az egyén iskolai végzettsége, annál magasabb jövedelemmel rendelkezik, így az élettel is elégedettebb lehet. Az életkor szintén mutathat szignifikáns eltéréseket, hiszen befolyással bírhat az étellel való elégedettségre. A nem szintén magyarázó erővel bírhat. Annak érdekében, hogy az elégedettséget vizsgálni tudjuk, fontos a különböző fogalmak tisztázása, mint a szubjektív életminőség, vagy az elégedettség fogalma. Lényeges továbbá a különböző szakirodalmak megismerése a jelen tanulmány dimenzióinak (jövedelmi helyzet, életkor, nem és iskolai végzettség) vonatkozásában is.

Elméleti háttér

A SZUBJEKTÍV ÉLETMINŐSÉG ÉS AZ ELÉGEDETTSÉG FOGALMA

Az elégedettség egy pillanatnyi állapot, amely rendkívül gyorsan változhat. Az életminőség az ember értékrendjétől, prioritásaitól függően több, az élete különböző területeivel való elégedettségének az összessége. Mindkét fogalom szubjektív, hiszen csak megközelítőleg tudjuk összeállítani azoknak a tényezőknek a listáját, ami alapján egy ember elégedettnek vallja magát, és emellett nagy rá az esély, hogy nincs két ember, aki ugyanolyan tényezők mentén jutott arra, hogy életminőségét pozitívan vagy negatívan ítéli meg. Tovább nehezíti a fogalmak meghatározását, hogy a szakirodalmak özszemosnak kifejezéseket, például az elégedettséget gyakran használják a boldogság szinonimájaként. Sztárayné Dr. Kézdy Éva (2012) az étellel való elégedettséget a következőképpen definiálja: *„Az étellel való elégedettség pedig az a szint, amilyennek az egyén ténylegesen értékeli általában az életminőségét. Más szavakkal, az egyén milyennek értékeli az általa élt életet.”* (Sztárayné idézi Veenhooven 1995: 2). Ez alapján az elégedettséget egy szintnek tekinti a szerző, és nem a pillanatnyi étellel való elégedettséggel azonosítja, hanem összeköti a szubjektív életminőséggel, és az általa élt élet értékelésével állítja párhuzamba.

Ezen felül számos értelmezéssel találkozhatunk még a szakirodalomban, amelyek a szubjektív életminőséget definiálják. Az említett írások főként abban különböznek, hogy a szubjektív életminőséget pillanatnyi értékelésnek vagy általános véleménynek tekintik az életről. Az ember saját véleménye a jólétről, az életről alkotott tapasztalatokon is alapulhat, amely szintén a szubjektív életminőség fogalmaként érthető (Cambell 1976). Más megközelítésében a jelenlegi érzékelt életkörülményekkel való elégedettség fokát jelenti a szubjektív életminőség (Godison és Singleton 1989). A szubjektív életminőséget azonban más szempontból is meg lehet közelíteni: ahogyan az ember a saját életét értékeli. Mindez magában foglalja nemcsak az étellel való elégedettséget, a boldogságot és a kellemes érzéseket, hanem a kellemetlen hangulatok és az érzelmek hiányát is (Diener–Biswas-Diener 2000).

A KORAI ELÉGEDETTSÉG KUTATÁSOK

Miután tisztáztuk azt, hogy milyen értelmezésekben használható a szubjektív életminőség és az elégedettség fogalma, érdemes figyelmünket a korai elégedettség kutatásokra fordítani. Az első vizsgálatok az 1940-es években kezdődtek az USA-ban, míg Európában (Németországban, Hollandiában és Svédországban) jóval később, az 1970-es évek elején kezdtek az életminőségen belül az elégedettségre és a boldogságra vonatkozóan kutatni (Sztárayné 2012). Az Európai Unióban (az akkori Európai Közösségben) 1973-ban kezdődtek meg az Eurobarometer kutatásai, amelyek szintén foglalkoztak ezzel a kérdéskörrel. Magyarországon Andorka Rudolf volt az első, aki nemzetközi koncepció és jelzőszámrendszer alapján rendszeresen mérte a magyar lakosság étellel való elégedettségét, a

rendszerátvitel után pedig többen, köztük Sági Matild, Medgyesi Márton, Róbert Péter, Spéder Zsolt és Kapitány Balázs is kutatják az elégedettséget, akár nemzetközi összehasonlításokban is (Sztárayné 2012). A rendszerátvitel után még fontosabb lett az elégedettség foglalkozni, hiszen rengeteg változás befolyásolta az emberek szubjektív életminőségét, így az étellel való elégedettségüket is.

A KORÁBBI KUTATÁSOK EREDMÉNYEI A JÖVEDELMI HELYZET ÉS AZ ELÉGEDETTSÉG KAPCSOLATÁRÓL

A jövedelmi helyzet és az elégedettség kapcsolatára vonatkozó kutatások elsősorban gazdasági szempontból vizsgálták a rendszerátvitel utáni társadalmat, hiszen az egyik legjelentősebb változás gazdaságilag következett be. Sági (2000) cikkében a magyarok pesszimizmusáról ír, amely összekapcsolható az életszínvonallal és a jövedelmi helyzettel való elégedetlenséggel. A rendszerátvitelt követő években, a volt szocialista országokban egyértelműen megállapítható volt, hogy az általános rossz hangulat gyökere az állami gondoskodás és a biztonság iránti vágy volt. Kimutatható volt, hogy már az 1980-as években, azaz a rendszerátvitelt megelőzően is a magyarok voltak a legkevésbé elégedettek jövedelmi helyzetükkel és ők voltak a leginkább pesszimisták az életszínvonaluk jövőbeli alakulását illetően is. A rendszerátvitelt követően ez a „derülítés” még inkább jellemző volt, a jövedelmi helyzetük és életszínvonaluk alakulását még kedvezőtlenebbnek ítélték meg, mint korábban (Sági 2000). Látható tehát, hogy a magyarok többsége az anyagi helyzet miatt elégedetlen leginkább, azaz az életszínvonal és a jövedelem az, ami az ország lakosainak hangulatát leginkább befolyásolja.

A Központi Statisztikai Hivatal segítségével betekintést nyerhetünk a magyar lakosság 2013-as évi elégedettségi mutatóiba is (Központi Statisztikai Hivatal 2013). Az indikátorrendszer nyolc dimenziót foglal magába, melyek megtalálhatóak a „Debrecen-kutatás 2020” elégedettség dimenziójának elemzésénél is. Elsőként tekintsünk be röviden a második dimenzió harmadik és ötödik indikátorába, amelyek a jövedelmi helyzet és a háztartás anyagi helyzetével való elégedettséget mérik. A KSH 2013-as adatai szerint továbbra is kimutatható, hogy a jövedelem nagyban befolyásolja az emberi sikeresség érzését, társadalmi megbecsülését és az egyén önbecsülésének is egyik alappillére. Azt is megmutatja, hogy a külvilág hogyan értékeli munkáját, aminek egyik kifejezőeszköze a munkáért kapott jövedelem. A jövedelmi helyzet befolyásolja a társadalmi hasznosságérzetet, a megbecsülést és az általános közérzetet is, illetve közvetlen a befolyása az életminőség objektív tényezőire. A háztartás anyagi helyzetével való elégedettsége az anyagi helyzet szubjektív értékelését összegezi, tehát, hogy az egyén milyen értéket tulajdonít a rendelkezésre álló anyagi javaknak. Az elégedettséget az objektív tényezőkön túl befolyásolják az egyén vágyai, elvárásai és a saját helyzetének viszonyítása a környezetében élőkhez képest, azaz az egyén közérzetét és jóllétét a relativitással összefüggő saját értékelés határozza meg. Az anyagi körülmények szubjektív megítélését 11 fokú skálán értékelték a megkérdezettek, ami alapján a felnőtt lakosság 18,7 százaléka 2013-ban nagyon elégedett volt anyagi hely-

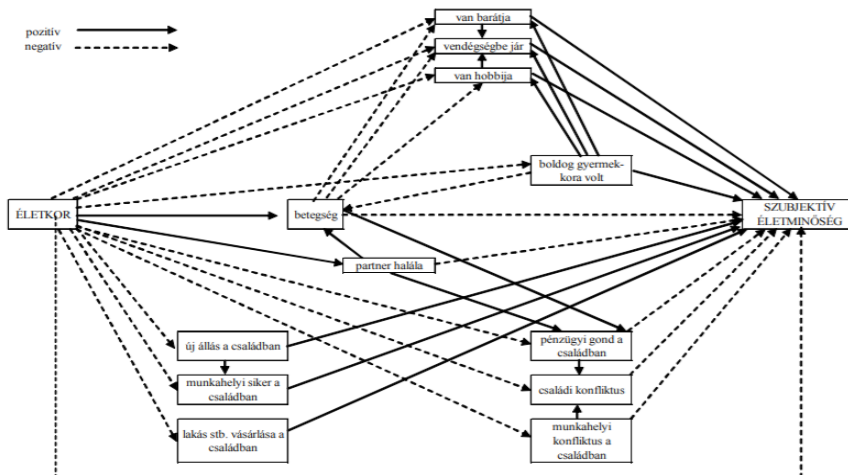
zetével, miközben a nagyon elégedetlenek aránya 14,8 százalék volt (Központi Statisztikai Hivatal 2013).

A korábbi kutatások eredményei az életkor és az étellel való elégedettség kapcsolatáról

A tanulmány egy másik fontos változója az életkor, amelyet szintén az étellel való elégedettséggel összevetve vizsgálunk. Murinkó (2007) életminőségről szóló tanulmányában elsősorban arra a kérdésre keresi a választ, hogy a különböző életkorú csoportok életminősége között van-e szignifikáns különbség. Ezen túl vizsgálja, hogy milyen irányú az eltérések mintázata, vizsgálja az élet egyes részterületeivel való elégedettség életkori különbségeit, és hogy az életkornak kimutatható-e a közvetlen hatása az elégedettségre és boldogságra. Murinkó feltételezi, *„hogyan a társadalmi-demográfiai háttérváltozók, a társas kapcsolatok és integráció, a pozitív és negatív életesemények, valamint az elégedettséghez fontosnak tartott tényezők, mint a vallott értékek kontrollálása mellett is kimutatható lesz az összefüggés”* (Murinkó 2007: 63).

A közvetlen hatásokon kívül fontosnak tartja a közbeneső változókat is, amelyek közül többet is vizsgál, hogy kimutassa az életkor és a szubjektív életminőség közötti indirekt kapcsolatot. Ilyen például az egészségi állapot, ez a tényező ugyanis az évek múlásával általában romlik. Ide tartoznak a fiatalkori bizonytalanságot kiváltó életesemények, mint a családban történő halálesetek, tartós konfliktusok, betegségek, válás, a szülői szeretet utáni hiábavaló vágyakozás. Murinkó (2007) feltételezése szerint a gyermekkor milyensége befolyásolja az elégedettség vagy boldogság mértékét a felnőttkorban is. Szintén fontos tényező a társas támogatás, a barátokkal, rokonokkal tartott kapcsolat és a hobbi is, amely tevékenységek gyakorisága csökken az életkor előrehaladtával. Ezeket mediátor tényezőként tartja számon. A fentiek mellett számtalan korszpecifikus életesemény is van, amelyek egy év távlatában is befolyásolhatják a szubjektív életminőséget. Az első ábrán ezek közül 3-3 pozitív és negatív eseményt emelt ki, amelyek a kérdezett egyének családi életében előfordultak, mint az új állás, a munkahelyi siker, a lakás vagy tartós fogyasztási cikk vásárlása, illetve a pénzügyi gondok, a családi konfliktus és a munkahelyi konfliktus a családban. Az ábra célja, hogy felvázolja az életkor és szubjektív életminőség közötti összefüggést meghatározó tényezőket.

1. ábra. Az életkor és a szubjektív életminőség közötti közvetett utak teoretikus modellje

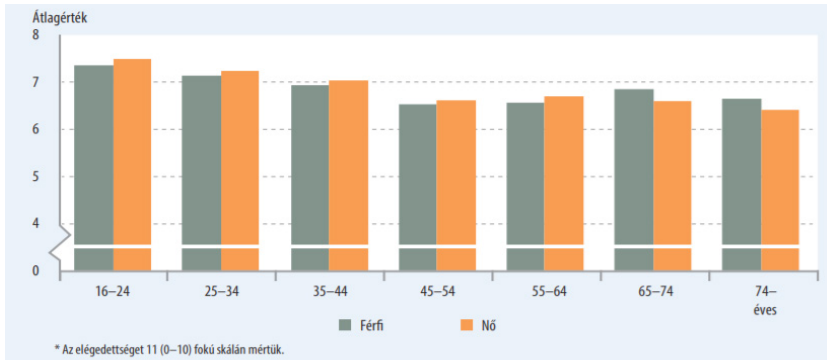

Forrás: Murinkó (2007: 52)

Ennek az úgynevezett keresztmetszeti vizsgálatnak az egyik lényeges tényezője, hogy nem ugyanazokat a személyeket kérdezték sorban évtizedeken át, és nem ugyanazoknak az embereknek az életminőségében bekövetkezett változásokat figyelték meg a különböző változók függvényében. Fontos számba venni emellett, hogy Murinkó (2007) a boldogságot és az elégedettséget egyértelműen külön tényezőkként kezelte és vizsgálta, azokat egymáshoz is hasonlítva, így ilyen szempontból tapasztalhatók eltérések a „Debrecen-kutatás 2020” adatainak feldolgozásában és elemzésében általam tett kísérlethez képest. Murinkó (2007) az életkorokat korcsoportokra bontotta, öt kategóriát létrehozva ezzel: 18-29 évesek, 30-39 évesek, 40-49 évesek, 50-62 évesek és 63-85 évesek. Eredményei között szerepel, miszerint a boldogság átlagos szintje minden életkorban magasabb, mint az elégedettség. A boldogság és az elégedettség is csökkenő trendet mutat az életkor előrehaladtával, ez azonban az ő eredményei szerint a negyvenes éveikben járók esetében törik meg. A húszas és negyvenes éveikben járók szubjektív életminősége a legmagasabb és a legidősebbeké pedig a legalacsonyabb.

A KSH 2013-as adatait és eredményeit is érdemes megismerni az életkor és az étellel való elégedettség kapcsán. A jóllét magyarországi indikátorrendszerében ugyanis a mentális közérzet dimenzióban kiter a tanulmány az étellel való elégedettségre. A második ábra az étellel való elégedettséget a nem és az életkor függvényében ábrázolja. Ez a diagram alátámasztja a korábban Murinkó (2007) által felvetett állítást, miszerint az idősebbek kevésbé elégedettek az életükkel.

2. ábra. Az étellel való elégedettség átlagértékei nemek és korcsoportok szerint

Forrás: KSH (2013: 36)

Az elégedettséget 11 fokú skálán mérve a válaszok felnőtt lakosságra vetített átlag értéke 6,15 pont. A válaszadók egyharmada nagyon elégedett az életével, ők a skálán 8,9, vagy 10-es szintet jelölték, míg a 0,1 és 2 válaszértéket adók a lakosság csupán 6,2 százalékát teszik ki. Az étellel a fiatal felnőttek a leginkább elégedettek, a 45-54 éves korcsoporttól az életkor előrehaladtával pedig csökken az étellel való elégedettség. Az életükkel nagyon elégedettek aránya tehát az idősebb generációk esetén folyamatosan csökken, a legidősebb korcsoportban nem éri el a 20 százalékot sem (Központi Statisztikai Hivatal 2013).

Módszertan

A „Debrecen-kutatás 2020” a debreceni lakosság körében zajló kérdőíves kutatás, amely Debrecen különböző városrészeit érintette. A lakossági kérdőívezés a véletlen séta módszerével zajlott, a kutatásban résztvevő alanyok 18 év felettiiek voltak. A kérdőívek kitöltése során 402 fő válaszadót értünk el.

A kérdőív hét dimenzióon keresztül halad végig: I. A várossal kapcsolatos kérdések, II. Mobilitás, migráció, III. Idegenellenesség, IV. Elégedettség, anómia, V. Energiafogyasztás, VI. Klímaváltozás, VII. Alapadatok.

A tanulmány a debreceni lakosok étellel való elégedettségét vizsgálja a „Debrecen-kutatás 2020” erre a célra létrehozott kérdésblokkján keresztül. A kérdőív elégedettség dimenziója három kérdést tartalmazott, melyből az első kérdést vizsgálja jelen tanulmány, mely így hangzik: „Mindent egybevetve mennyire elégedett Ön jelenlegi életével?”. A kérdésre 11 fokú skálán válaszolhattak a kérdezettek, mely skálának szintjei összevont kategóriákban láthatók a tanulmányban feltüntetett táblázatokban, az átláthatóbb végeredmény érdekében. Hasonló módszerrel a megadott születési évek alapján korcsoportokat hoztunk létre.

A tanulmány négy változó kapcsán vizsgálja az étellel való elégedettséget a debreceni lakosok körében, melyek az életkor, a jövedelmi helyzet („Hogy érzi, a következők közül

mi jellemzi leginkább az Önök jövedelmi helyzetét?¹”), az iskolai végzettség („Mi az Ön legmagasabb befejezett iskolai végzettsége?”) és a nem. Az eredmények és az összefüggések feltárásához a kérdőív kérdéseire adott válaszok alapján készült súlyozott adatbázist az SPSS Statistics 25 program segítségével elemeztük.

Eredmények

AZ ÉLETKOR ÉS ELÉGEDETTSÉG ÖSSZEFÜGGÉSEI

A megkérdezettek elégedettségét korábbi országos vagy más térségekre kiterjedő kutatások eredményei alapján érdemes lehet vizsgálni az életkor függvényében. A korábban említett szakirodalmak alapján az életkor jelentősen befolyásolja az étellel való elégedettséget. (Murinkó 2007). Az életkor direkt és indirekt módon hat az étellel való elégedettségre (lásd 1. ábra), ahol megfigyelhető, milyen tényezők miatt gondolja azt a kutató, hogy az idősebbek kevésbé elégedettek életükkel.

1. táblázat. Összevont elégedettségi szintek és korosztályok (fő és százalék)

	Fiatalok (n) (18-34 év)	százalék (%)	Középkorúak (n) (35-54 év)	százalék (%)	Idősek (n) (55- év)	százalék
elégedetlen	7	6,3	5	5,8	18	9,0
is-is	37	33,3	22	25,8	74	37,0
elégedett	67	60,3	48	56,4	108	54,0
összesen	111	100	85	100	200	100

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

Kisebbségi különbségek fedezhetőek fel korosztályonként (1. táblázat), az étellel való elégedettséget tekintve. A khi-négyzet próba alapján azonban a két változó között nem volt szignifikáns kapcsolat ($p > 0,05$). Összesen 396 fő adott választ a kérdésre, amelyből 111 fő 18 és 34 év közötti, míg 79 fő 65 és 74 év közötti, tehát széles skálán mozognak a kérdezettek korosztály szempontjából. Az 1. táblázatból kiderül, hogy minden korosztályt tekintve az elégedetlenek, azaz 0-4 között választók voltak a legkevesebben, míg az elégedettek (8-10) a legtöbben. Mindenképpen szembeűnő, hogy a legelégedettebb korosztály a legfiatalabb (a 18-34 éves éveikben járó) megkérdezettek (67 fő), ezzel szemben bár a korosztályt tekintve itt is az elégedettek százaléka a legmagasabb, összesítésben a 35-58 évesek vannak jelen a legkisebb százalékban az elégedettek csoportjában (48 fő). A legfiatalabbak elégedettsége arra utalhat, hogy a korosztály tagjai még kevés csalódást és kudarcot éltek

¹ Válaszlehetőségek: nélkülözések között élnék; hónapról hónapra anyagi gondjaik vannak; éppen, hogy kijönnek havi jövedelmükből; beosztással jól kijönnek; gondok nélkül élnék.

meg, tele vannak ambíciókkal és célokkal, elérésükben pedig még élvezik szüleik, családjuk támogatását. Emellett, mivel az 55. és 64. életéveikben járók gyermekei már végleg kirepültek a családi fészekből, ebben a korban lehet jellemzőbb az elmagányosodás. Összességében nézve az inkább elégedett kategóriát választotta a legtöbb megkérdezett, míg a nagyon elégedetlenek száma volt a legalacsonyabb, ami arra enged következtetni, hogyha a korosztályokat egyesítve tekintjük, a debreceni lakosok inkább elégedettek az életükkel, mintsem elégedetlenek.

Az iskolai végzettség és az elégedettség összefüggései

Az iskolai végzettség alapján a minta szintén sokszínűnek mondható, hiszen a kevesebb mint nyolc osztályt végzőktől az egyetemi diplomásokig minden végzettségi szintet lefednek a válaszadók. Az iskolai végzettség nagyban befolyásolhatja az emberek elégedettségét, hiszen a végzettség egyenes utat kellene, hogy jelentsen az azzal arányos fizetéssel is, ami hipotézisünk szerint az étellel való elégedettséget leginkább befolyásoló tényező. A második táblázatban bemutatjuk mintánkban az elégedettség és az iskolázottság kapcsolatát.

2. táblázat. Összevont elégedettségi szintek és iskolai végzettség (fő és százalék)

	Kevesebb, vagy maximum 8 általános iskolai végzettség	Szakiskola, szakmunkásképző, szakközépiskola	Érettségi, technikum	Felsőfokú végzettség
Elégedetlen	3	9	9	9
	11,1%	9,6%	7,2%	5,8%
Is-is	13	42	39	50
	48,1%	45,1%	31,2%	32,6%
Elégedett	11	32	77	94
	40,7%	34,4%	61,6%	61,4%
Összesen	27	93	125	153
	100%	100%	100%	100%

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

A kérdezettek közül a legkevesebben kevesebb, mint 8 osztályt végeztek, míg a legtöbben egyetemi diplomával rendelkeznek. Az előző táblázat eredményeihez hasonlóan az összesített eredmények alapján az elégedetlenek vannak a legkevesebben, az elégedettek pedig a legtöbben (2. táblázat). A részeredményekből (minden egyes iskolai végzettséget megvizsgálva) megfigyelhető, hogy az életükkel legelégedetlenebbek a szakiskolát végzetek (41,7% elégedetlen), a legelégedettebbek pedig a gimnáziumi érettségivel rendelkezők (66,3% elégedett). Azonban mivel a khi-négyzet próba alapján ebben az esetben sem ta-

láltunk szignifikáns összefüggést, ez a változó sem mutat egyértelmű befolyást az étellel való elégedettségre.

Az előzőekhez hasonlóan az étellel való elégedettség a nem függvényében sem mutat szignifikáns eltérést, így nem mutatható ki, hogy melyik az elégedettebb nem Debrecenben, a vizsgált személyek között.

3. táblázat. Összevont elégedettségi szintek és nemek

	Nő	Százalék	Férfi	Százalék
Elégedetlen	19	8,9	11	5,8
Is-is	80	37,5	67	35,6
Elégedett	114	53,5	110	58,5
Összesen	213	100	188	100

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

213 nő és 188 férfi válaszolt a kérdésekre, a nők mind az elégedetlen, mind az is-is szinten magasabb százalékkal vannak jelen, mint a férfiak (3. táblázat). Az eltérés nem mondható jelentősnek, de megállapítható, hogy a megkérdezett debreceni lakosok közül a férfiak valamivel elégedettebbek az életükkel (58,5%), mint a nők (53,5%).

A JÖVEDELMI HELYZET ÉS AZ ELÉGEDETTSÉG ÖSSZEFÜGGÉSEI

A következő egységben a jövedelmi helyzet és az elégedettség összefüggéseit vizsgáljuk. Az összevont elégedettségi szintek és a szubjektív jövedelmi helyzet alapján az alábbi összefüggéseket találtuk.

4. táblázat. Összevont elégedettségi szintek és jövedelmi helyzete (fő)

	Nélkülözések között élnek	Hónapról hónapra anyagi gondjaik vannak	Éppen, hogy kijönnek havi jövedelmükből	Beosztással jól kijönnek	Gondok nélkül élnek
Elégedetlen	3	3	11	11	1
Is-is	0	3	37	85	20
Elégedett	1	4	20	129	68
Összesen	4	10	68	225	89

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

A táblázatban összesített eredmények alapján több megfigyelést is tehetünk (4. táblázat). A kérdezettek több mint a fele beosztással jól kijön jövedelméből, és csupán négy nélkülözések között élő fő van a mintában. A gondok nélkül élők 76,4 százaléka

elégedett életével, 22,5 százalékuk elégedett is meg nem is, míg azoknak az aránya, akik éppen, hogy kijönnek havi jövedelmükből 29,4 százalék az elégedettek csoportjában. A beosztással jól kijövők aránya az elégedettek csoportjában csupán 57,3 százalék, ami még mindig majdnem 20 százalékkal kevesebb, mint a gondok nélkül élők aránya ugyanezen a szinten. Ezen eredmények alapján a jövedelmi helyzet a Debrecen Kutatás által is igazoltan befolyásoló tényezője az emberek étellel való elégedettségének, melyet a khi négyzet próba is igazolt ($p < 0,05$). Ennek okai lehetnek a KSH által említett tényezők, illetve az, hogy az ember munkája gyümölcse a munkáért kapott jövedelem, amely befolyásolja a sikeresség érzést, társadalmi megbecsülést és az egyén önbecsülésének is egyik alappillére. A jövedelmi helyzet előrevetíti a társadalmi hasznosságérzetet, így közvetlen befolyással bír az életminőség objektív tényezőire is.

Összegzés

Az elemzés alapján az általunk vizsgált mintán csak egy változó mutat szignifikáns összefüggést az étellel való elégedettséggel, amely a jövedelmi helyzet. Ez nem cáfolja, hogy a másik három változó is befolyásolja az étellel való elégedettséget, csupán az általunk elemzett adatbázis ($N=402$) alapján nem találtunk szignifikáns kapcsolatot. A szakirodalom alátámasztja, hogy nagyobb (például országos) minták elemzésekor kimutathatók a különbségek. Azonban a jövedelmi helyzet ebben a mintában is befolyásoló tényezőként van jelen az étellel való elégedettséget illetően, amely által jogosan fogalmazódott meg a kérdés: Mi lehet az oka annak, hogy a jövedelmi helyzet ennyire nagy hatással van az emberek elégedettségére a magyar társadalomban?

Az első válasz már az elemzésben is megtalálható, az embereknek a munkájukért kapott jövedelem egy visszajelzés arról, hogy munkájukat jól végzik, ez növeli a sikeresség érzését, befolyásolja a társadalmi hasznosságérzetet és az egyén önbecsülésének is az egyik alappillére (KSH 2013). A vagyon fontos részét képezi az ember életének, hiszen hatalmat és biztonságérzetet nyújt, a függetlenség egyik elengedhetetlen tényezőjeként is szolgálhat. Továbbá meg kell említenünk azt is, hogy a kérdések megválaszolása során a kérdeztettek nem szívesen beszéltek valós jövedelmi helyzetükről, hiszen a magyar mentalitás részét képezi, hogy a fizetésünkkel, birtokolt pénzünkkel nem büszkélkedünk, vagy nem panaszkodunk arról, illetve kérdezni sem szokás a máséról.

Irodalom

- Campbell, Angus – Philip E. Converse – Willard L. Rodgers (1976): *The Quality of American Life. Perceptions, evaluations, and satisfactions*. New York, Russel Sage Foundation
- Diener, Ed – Biswas-Diener, Robert (2000): New Directions in Subjective Well-Being Research: The Cutting Edge. In: *Indian Journal of Clinical Psychology*. 27. 8–14. pp.
- Godison, S. M. – Singleton, J. (1989): Quality of life: a critical review of current concepts, measures, and their clinical implications. In: *International Journal of Nursing Students*, Vol. 26. No. 4. 327–341. pp.
- Központi Statisztikai Hivatal (2013): *A jóllét magyarországi indikátorrendszere*. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/jollet13.pdf> (Utolsó letöltés: 2020. 10. 05.)
- Murinkó Livia (2007): Életkor és szubjektív életminőség In: Utasi Ágnes (szerk.): *Az életminőség feltételei*. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete, 47–71. <https://mek.oszk.hu/04800/04806/04806.pdf> (Utolsó letöltés: 2020. 10. 05.)
- Sági Matild (2000): Az anyagi helyzettel való elégedettség és a vonatkoztatási csoportok. In: Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi Riport 2000*. TÁRKI, Budapest, 260–298.
- Sági Matild (2002): Elégedettség, jövedelmi feszültség. In: Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi Riport 2002*. TÁRKI, Budapest, 75–92. <http://www.tarki.hu/adatbankh/kutjel/pdf/a821.pdf> 2009-08 (Utolsó letöltés: 2020. 10. 05.)
- Sági Matild (2006): A lakossági elégedettség alakulása. In: Szívós Péter – Tóth István György (szerk.): *Feketén, fehérén*. TÁRKI Monitor Jelentések. TÁRKI, Budapest, 149–162.
- Spéder Zsolt – Kapitány Béla (2002): A magyar lakosság elégedettségének meghatározó tényezői nemzetközi összehasonlításban. In: Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi Riport 2002*. TÁRKI, Budapest, 162–172. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a826.pdf> 2009-08 (Utolsó letöltés: 2020. 10. 05.)
- Sztarayné Dr. Kézdy Éva (2012): Láttam a boldogságot én...” A boldogság kutatásának szociológiai lehetőségei egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat eredményei alapján. In: *Hagyomány és érték*. Budapest, KRE. 2–8.

ECSEDI ZSOMBOR

Női oktatás és munkaerőpiac, szubjektív-objektív különbségek

Bevezetés

Kutatásom során azon jelenségeket vizsgálom, amelyek mind a mai napig hátrányokat okoznak társadalmunkban (például a nemi különbségekből eredeztethetően), illetve azon munkaerőpiacokkal kapcsolatos problémákat, melyek a modern társadalom fejlettsége ellenére is megoldatlanok maradtak. Emellett a problémák okainak a felkutatása szintén a tanulmány részét képezi. A dolgozat elméleti részében vizsgálom többek közt a nemi egyenlőtlenségek kialakulását, fennmaradásának okait (mind a kulturális és a biológiai okokat), továbbá az emberek saját helyzetének szubjektív megítélését, az étellel való elégedettségét, illetve hogy milyen kapcsolatban áll egymással az objektív munkaerőpiaci helyzet és az erről való szubjektív vélekedés. A kutatás empirikus részében a Debrecen Kutatás 2020-ban felmért adataival szemléltetem a Debrecenre vonatkozó eredményeim.

Az elméleti részben elsőként a nők megjelenésével foglalkozom az oktatásban, történeti szempontból. Az oktatásban levő egyenlőtlenségek a munkaerőpiaci nemi egyenlőtlenségek egyik gyökerét képezik, ugyanis a nők korábban itt szenvedték el a diszkrimináció kezdeti formáit. Az oktatás a munkaerőpiaci mobilitás egyik fontos csatornája, mivel a kulturális tőke megszerzése nélkül sem nők, sem férfiak nem tudnak karriert építeni, mely különösképpen igaz a modern társadalmakra. Azonban korábban a nők nem voltak jogosultak az oktatás bármely formájára, így a munkaerőpiacon sem tudták beérni a férfiakat. Ezt követően a nők jelenlegi oktatásbeli és munkaerőpiaci helyzetét mutatom be, hogy hogyan helyezkednek el a nők a munkaerőpiacon, melyek az elnőiesedett foglalkozások, hol jelenik meg a szegregáció férfiak és nők között, mit jelent az „üvegplafon” és ezt milyen tényezők okozzák. Legvégül pedig a szubjektív munkaerőpiaci helyzet és az objektív „valóság” összevetésére teszek kísérletet.

Elméleti háttér

A NŐK OKTATÁSBELI HELYZETE

A nők számára a 17. században nyílt meg az út az intézményes oktatás lehetőségét illetően, azonban még a 18. században is inkább a gyakorlati ismeretekre helyezték a hangsúlyt, legfőképp az otthoni háziasszony szerep betöltése érdekében. 1845-től lett kötelező számukra két elemi osztály elvégzése, 1868-tól pedig a 6-12 éves gyermekek tankötelezettek

lettek. 1875-től már a négy elemi elvégzése után továbbtanulhattak az 5. és 6. évfolyamban, de ekkor még nem nyílt meg az út a felsőoktatás irányába. 1895-től már jelentkezhetek a nők is a bölcsész és az orvosi karokra (1918-ra már több mint 700 nő tanult orvosi karon). Arányuk a háborús években 18 százalékra is ugrott, azonban leginkább a középosztályból származtak az itt tanuló nők. A bölcsészkarokon 1900 és 1917 között az arányuk elérte az 50 százalékot a képzőművészeti szakon pedig majdnem 75 százalékot, azonban összességében csak 16 százalékban volt a női hallgatók aránya. Az 1940-es évekre elérték a 38 százalékos arányt, de a diplomás nők 60 százaléka tanár, vagy bölcsészdiplomával rendelkezett, míg ezzel a férfiak csupán 10 százaléka. A II. világháború után kötelező lett a 8 osztály elvégzése, és már bármelyik egyetemi karra jelentkezhetek a nők, de arányuk az alacsonyabb presztízsű pályákra felkészítő képzéseken volt magasabb. A nők 1950-1980 között utolérték a férfiakat a középszintű oktatásban, sőt, arányuk magasabb lett az érettségit adó képzésekben, de ezzel párhuzamosan csökkent a középiskolák presztízse is. A férfiak aránya inkább a szakmunkásképzőkben nőtt meg. Az 1970-es és 1980-as években a középiskolai diákok körülbelül 60 százaléka nő és a felsőoktatásban is többségbe kerültek, még a jogi, közgazdasági, orvosi, gyógyszerészeti szakokon is (Fényes 2010).

Általánosságban véve a nők, szellemi adottságaik tükrében nem rosszabbak a férfiakénál, iskolai teljesítményük alapján még jobbnak is minősíthetőek korunkban, főleg a humán területeken. Kimutatható, hogy a lányok kognitív képességei meghaladják a fiúké az általános iskola végén. A GPA (Grade Point Average) mutatók és az OECD-országok 1991-2001-es adatai alapján az is kiderült, hogy a lányok matematikai képessége is meghaladja sok országban a másik nem képességeit a tesztpontszámokat illetően, illetve az osztályzataikat vizsgálva (Fényes 2009). A továbbtanulási ambíciókat illetően a középiskola után a lányok 60 százaléka, amíg a férfiaknak csak 50 százaléka akart továbbtanulni a 1990-es években az USA felmérése alapján. Egy 2003-as magyarországi felmérés alapján a lányok nagyobb arányban terveztek középiskolai tanulmányaik után felsőoktatásba lépni, és nagyobb arányban is kerültek be oda. Napjainkban már az oktatás minden szintjén jobbak a lányok osztályzatai, mint a fiúké. A doktori képzésben azonban már valamivel több a férfi, illetve munkaerőpiacra való kilépéskor is előnyben vannak a férfiak az egyetem elvégzése után. Az egyetemista fiúknak továbbá jobb az anyagi és a kulturális háttere, ami további előnyöket biztosít számukra az oktatási rendszerben (Fényes 2009).

Az oktatásban megfigyelhető a horizontális és vertikális szegregáció a nemek között éppen úgy, mint a munkaerőpiacon. A horizontális eltérés a különböző karokon a férfi vagy női többletet jelenti, a vertikális szegregáció alapján pedig az oktatás felsőbb szintjére (PhD képzés, egyetemi oktatók) inkább a férfitöbblet a jellemző. A szegregáció egyik legfőbb oka az eltérő szocializáció és a nemektől való eltérő elvárások (a szülő és a tanárok részéről). Továbbá az eltérő kognitív képességek is szerepet játszanak a szegregációban. Jacobs (1995 idézi Fényes 2010) megalkotta a társadalmi kontroll elméletet, amely szerint a férfiak és nők különböző nyomásokkal szembesülnek, ez pedig újratermeli a szegregációt, ilyen például a munkahelyi nemi diszkrimináció is. Ami a horizontális szegregációét illeti, a férfiak aránya a matematikai, mérnöki, fizikusi, agrár és informatikusi képzéseken kiemelkedően magas, a többi területen vagy egyenlő az arány, vagy a nők vannak többség-

ben. A lányok napjainkban is a középfokú szakképzésben a háztartáshoz és családgondozáshoz közelebb álló foglalkozásokat választják, amíg a fiúk inkább az ipar és a mezőgazdasághoz vonzódnak jobban. A szakképzéseket illetően a nők által preferált terület még a pénzügy, az irodai foglalkozás, az egészségügy és a szociális területek, a fiúknál pedig az ipar és közlekedés. A vertikális szegregáció vonatkozásában érdemes megemlíteni, hogy az egyetemi oktatókat illetően a ranglétrán, ahogy egyre feljebb haladunk, csökken a nők aránya (Fényes 2010, Róbert 2006).

NŐK A MUNKAERŐPIACON

A nők munkaerőpiaci helyzete szoros összefüggésben van az oktatással, azonban annak ellenére, hogy iskolai teljesítményük fokozatosan emelkedik, a munkaerőpiacra kikerülve továbbra is hátrányos helyzetbe kerülnek a férfiakkal szemben. Az iparosodás kezdetén jelentek meg az önálló kenyérkereső nők, azonban az akkori ideológia szerint még mindig a háztartási munka volt az elsődleges feladatuk. 1880-ban elsősorban mezőgazdasági és házvezetési munkákat vállaltak. Bérük alacsonyabb volt a férfiakénál, és csupán 0,3 százalék volt köztük értelmiségi (1910-re már 3 százalék). Az 1920-as években nő túlsúlyú foglalkozásnak minősült a házicselés, majd az egészségügy, illetve a papír- és textilipar, ezután 1950-ben az oktatás is, 1960-ban a kereskedelem- és vendéglátás, 1970-re a személyi – és lakásszolgáltatások. Továbbá mindezen munkakörök „nőiesedése” egyre erősödött a későbbiekben is. A második világháború után a nők aránya folyamatosan emelkedett az aktív munkaerőpiacra. A mezőgazdaságból átléptek az iparba és a szellemi foglalkozásokba, de ezzel együttesen ezek presztízse is csökkent. A rendszerváltás után jelentősen csökkent a nők foglalkoztatási aránya (előtte kiugróan magas volt Magyarországon és a kétkezes családmodell dominált). Napjainkban még mindig alacsony a vezető beosztású nők aránya, körülbelül egyharmada a vezető beosztású férfiak létszámának, emellett továbbra is magas a horizontális és vertikális szegregáció a munkaerőpiacra és a nők továbbra is kevesebb fizetést kapnak a munkájukért. Ennek okai lehetnek: a munkahelyi diszkrimináció, az alacsonyabb szintű képzettség, vagy akár a kevesebb túlóra vállalása, emellett az is, hogy a nők általában a rosszabbul fizető munkahelyeken vannak nagyobb arányban és kevesebben töltöttek be vezető beosztást (Fényes 2010).

A horizontális szegregáció alapján, a munkaerőpiacra elkülönülnek a férfi és a feminizálódott domináns munkakörök, valamint a női foglalkozások anyagi megbecsültsége, valamint presztízse alacsonyabb. Mindezt napjainkban üvegplafon is hívjuk - a nők nem tudnak átlépni a férfiak által uralt területekre, szakmákba, mely akadályozza a karrier-mobilitásukat. A vertikális szegregáció (amikor a vezető pozícióban kevesebb nő van), pedig az úgynevezett „üvegplafon jelenség”, mely szerint a nők karrierje egy ponton túl láthatatlan „üvegplafonba” ütközik. Az üvegplafon mindazon hátrányoknak a jelképezi, amelyek a nőket akadályozzák vagy ellehetetlenítik a ranglétrán való feljebb jutásban. A jelenségre a „piramisszerkezet” kifejezéssel is szoktak utalni, hiszen a munkaerőpiac hierarchikus létráján felfelé haladva egyre kisebb létszámban találhatók meg a nők, így egyre

vékonyodik a „piramis” fala. Azonban az üvegplafon kifejezést napjainkban a „labirintus” hasonlat váltja fel. A nőknek, munkájuk során folyamatos akadályokkal kell szembesülniük, ha felfelé haladnak a ranglétrán. Vagyis, ha egy nő át is lépi az üvegplafont, azt követően is nehézségekbe ütközik. Az akadályok alapvetően előítéletek formájában jelennek meg (a férfiakat gyorsabban léptetik elő), illetve ellenállás van a női vezetőkkel szemben (önzőnek, nyomulósznak vélik őket), támadják a női vezetési stílust, illetve jelen vannak a családi élettel való összeegyeztetés problémái is (Nagy 2009).

Bourdieu (1998) munkájában a státuszt több dolog is meghatározza, mint a kulturális, a gazdasági, illetve a kapcsolati tőke. Jelen tanulmányban elsősorban a kulturális, illetve az anyagi tőkét vizsgálom, mivel ez a két tényező kiemelten fontos szerepet játszik a munkaerőpiacon. A kulturális tőke a munkahelyi pozíció legfontosabb feltétele napjainkban (a teljesítmény alapú társadalom miatt), az anyagi tőke pedig a következménye, a jutalom, amely a pozícióval jár. A modern társadalomban a státusz leglényegesebb tényezője a munkahelyi pozíció (ez feltételez kulturális tőkét, illetve tulajdonít nagymértékű gazdasági tőkét). A nemek közötti munkaerőpiaci különbségek vizsgálatánál azonban általános különbségeket is vizsgálhatunk. Az első a biológiai-genetikai meghatározottság, a második pedig a társadalmi-kulturális hatások okozta különbségek. A biológiai meghatározottsághoz legfőképpen a gyermekvállalás és az ezzel kapcsolatos „hátrányok” tartoznak, illetve a fizikai erő különbsége - azonban ez a modern társadalmakban már csekély szerepet játszik. A gyermekvállalás viszont egy jelentős „szelektáló tényező” a munkaerőpiacon (Czibere – Csoba 2011).

Egy 2006-os diszkriminációt mérő vizsgálatból kiderült, hogy a megkérdezett magyarok 48 százaléka úgy gondolja, nőnek lenni hátrányt jelent a társadalomban, illetve 6 százalék gondolta, hogy férfinak lenni hátrányos. Továbbá az is kiderült, hogy a megelőző 5 évben nőtt a diszkrimináció mértéke a kérdezettek többsége szerint (az Unión belül csak itthon gondolták így). A magyarországi jelenség okai között szerepelhet a háztartásban érvényesülő hagyományos szerepmegosztás (az EU felmérés szerint a magyarországi nők töltik a legtöbb időt házimunkával), az egyenlő bérek hiánya, a politikai életben a nők alulreprezentáltsága, az elnőiesedett szakmák jellemzően alacsony társadalmi presztízse. További okként jelenhet meg a nemi, családon belüli erőszak, a munkahelyi zaklatás, a terror és az, hogy a nők egyéb bűncselekmények áldozataivá is válhatnak (Czibere – Csoba 2011).

Az elnőiesedés folyamatában a női szakmák veszítenek presztízsből, azaz nem lesznek annyira megbecsültek, mint korábban, amíg az a férfiak területe volt. Azonban fontos, hogy meghatározzuk, mit is jelent a presztízsz. A presztízsz-hierarchia létrejöttét négy lépcsőben határozza meg Treiman (1998). (1) A munkamegosztás fokozódik a modern társadalomban, így a munkajellegek és a munkával járó feladatok egyenlőtlenül oszlanak meg. (2) Ez a differenciálódás kialakít egyfajta rétegződési struktúrát, mivel a különböző feladatok különböző specializációkat, szakértelmeket igényelnek, és ezek eltérő tekintéllyel és birtokolható javakkal járnak. (3) A források feletti ellenőrzésből eltérő hatalom származik, és ez speciális privilégiumok megteremtésével jár. (4) A hatalmat és a privilégiumot nagy becsben tartják, így az ezekkel járó munkahelyeknek magas lesz a presztízsből.

ez pedig már hierarchikus munkahelybeli különbségeket teremt, azaz egyfajta presztízs-hierarchiát.

Hazánkban a munkaerőpiacon a foglalkozások 30 százaléka „elnőiesedett”, a női foglalkoztatottak körülbelül háromnegyede dolgozik itt. A mérleg másik felén a férfi domináns foglalkozások helyezkednek el, ez a foglalkozások több, mint 50 százaléka, ami azt jelenti, hogy a férfiak majdnem kétszer akkora helyet foglalnak el a munkaerőpiacon, mint a nők. A vertikális térben a férfiak szintén előnyösebb helyzetben vannak, ugyanis a magasabb pozíciókat nagyrészt ők töltik be. Azonban a szellemi munkavégzést illetően már más arányokkal találkozunk, ugyanis a nők több mint fele szellemi foglalkozású, míg ez férfiak esetében jóval alacsonyabb, egyharmados arány (Czibere – Csoba 2011).

A nők számára komoly feladatot jelent a munkaerőpiaci és családi feladatok egyensúlyának kialakítása. Emellett a nemi sztereotípiák továbbélése is eredményezi a nők és férfiak tanulmányi és munkahelyi pályafutásának különbségeit, és a nők előmenetelének korlátozottságait. Az Európai Unióban élő nők a diplomások 60 százalékát teszik ki, azonban képzettségüket már nem tudják ekkora arányban kihasználni a munkaerőpiacon és akadályokkal szembesülnek. Az EU-ban lévő kisvállalatok vezetői pozícióiban 30 százalékos az arányuk, a nagyobb vállalatok vezetésénél azonban csak 3 százalék, a vállalati testületi tagok közül pedig csak minden tizedik az ilyen pozíciót betöltő nő. Ezek csupán a piaci szektor szereplői, azonban a politikai küzdőtéren is hasonlóságokat találhatunk: a női parlamenti tagok aránya 2008-ra 24 százalékot ért el az EU-ban, azonban itt igen nagy szórás érzékelhető (9-46 százalék). Továbbá a nemzeti kormányokban, a miniszterek közül is csupán minden 4. nő, szintén magas szórással (Czibere – Csoba 2011).

SZUBJEKTÍV MOBILITÁS, SZUBJEKTÍV STÁTUSZ

A szubjektív mobilitás olyan társadalmi helyzetváltozás (azaz a fel, vagy lefelé való társadalmi mobilitás), amely saját perspektíván alapul. A kérdezett személyek különböző dimenziók mentén sorolják be magukat és/vagy szüleiket egy adott társadalmi státuszba, illetve egyes esetekben saját korábbi pozíciójukat is elhelyezik, majd ezek összehasonlításával megkaphatjuk a szubjektívan megítélt mobilitás mértékét. Ilyen dimenziók például az egyén jövedelme, a lakáskörülményei, vagy, hogy az anyagi helyzete mennyire elégíti ki a szükségleteit (Róbert 1995).

Huszár és Záhonyi (2018) szerint az objektív mobilitás mérőszámai nem nyújtanak tájékoztatást közvetlenül az egyének, vagy a foglalkozási csoportok életkörülményeiről, vagy társadalmi helyzetük változásáról, csupán arról, hogy mennyire merev a társadalom. A strukturális mobilitás a társadalom szerkezetének generációs különbségeit mutatja meg, illetve, hogy milyenek az egyes generációkban az egyes pozíciókat betöltők esélyei a feljebb jutásra, vagy lecsúszásra. Ezek a mérőszámok megmutatják a különböző időszakokban az esélyegyenlőségek mértékét. A szubjektív mobilitás mérőszámai egyfajta kiegészítő információként szolgálnak a tényadatokhoz, nem helyettesítik azt, de ismerete szintén fontos.

A mobilitás szubjektív érzékelésére vonatkozó vizsgálatok Huszár és Záhonyi (2018) szerint nem helyettesíthetik az objektív mobilitási folyamatokra vonatkozó kutatásokat, és fontosságukat jelzi, hogy a társadalmi térben történő mozgás szubjektív élménye elmozdul vagy elmozdulhat a tényleges mozgásoktól. A magyar társadalom a 2000-es években a bezáródás jeleit mutatta, alacsony volt a társadalmi mobilitás. A 2009-es világgazdasági válság időszakában készített mérés szerint a társadalmi mobilitáshoz a mozdulatlanság, illetve a még jobban lecsúszás élménye párosult. 2016-ra azonban emelkedett azok aránya, akik szerint a társadalmi helyzetük ugyanolyan, mint a szüleiké, és nőtt azok száma is, akik úgy vélik, feljebb léptek szüleikhez képest. A kutatás azt is megerősítette, hogy a magyar társadalom a szubjektív mobilitás alapján igencsak tagolt. Az 1945 előtt születettek számoltak be a legnagyobb arányban intergenerációs előre lépésről, míg az 1956-1968-as időszakban születetteknek a legnagyobb hányada érzi úgy, hogy kedvezőtlen irányba mozgott a társadalmi helyzete.

Módszertan

A Debrecenben zajló „Debrecen-kutatás 2020” kvantitatív volt, melynek során kérdőívet alkalmaztunk a debreceni lakosság felmérésére. Debrecen területét hat városrész típusba soroltuk a kutatás alkalmával. Összesen 402 embert kérdeztünk meg a kutatás során, háztartásonként egy főt, minden esetben 18 éven felülieket. A kérdőív több dimenziót tartalmazott, melyek különböző témakörök mentén igyekeztek feltárni a debreceni lakosság bizonyos jellemzőit. A témakörök között szerepeltek többek között a várossal kapcsolatos kérdések, mobilitásra és migrációra vonatkozó kérdések, továbbá az idegenellenességet is kutattuk. Ezen felül megkérdeztük a válaszadókat az étellel való elégedettségükről, az energiafogyasztásról és a klímaváltozásról is.

A városrészek a következők voltak: Akadémiakert, Belváros, Boldogfárvikert, Csapókert, Dobozi lakótelep, Epreskert, Homokkert, Ispotály, Józsa, Kerekestelep, Nagymacs, Ondód, Sestakert, Tégláskert, Tócsóskert, Újkert, Vénkert, Villanegyed, Wesselényi lakótelep. A kérdőíves adatok SPSS adatbázisban kerültek rögzítésre, melynek elemzései adják a tanulmány kutatási eredményeit.

Eredmények

Az empirikus eredményeim fókuszában a debreceni nők és férfiak közötti szubjektív és objektív különbségek állnak, illetve, hogy a nők valóban hátrányban vannak-e karrier és munkaerőpiac, az anyagi helyzet és mobilitás szempontjából a férfiakkal szemben, illetve hogyan érzékelik saját státuszukat a nők és férfiak.

Elsőként különválasztottam a férfiakat és a nőket, és megvizsgáltam az arányaikat a megkérdezettek között. A férfiak aránya valamivel kisebb, mint a nőké, 190 fő férfi, illetve 213 fő nő, azaz közel 47-53 százalékos a nemi megoszlás (1. táblázat).

1. táblázat. A férfiak és nők aránya (n és %)

	n	%
Férfi	190	47,2
Nő	213	52,8
Összesen	402	100,0

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

Ezután azt vizsgáltam meg, hány olyan férfi, és nő volt, aki jelenleg (azaz a kérdezés időpontjában) dolgozott, volt állása, illetve milyen jogviszonyban dolgozott (alkalmazotti beosztás, vállalkozó, alkalmi munkavállaló, vagy közfoglalkoztatott).

2. táblázat. A dolgozók és nem dolgozók aránya (n és %) (p=0,001)

Neme	Munkaviszony	n	%
Férfi	Alkalmazottként (bejelentett)	80	42,1
	Közfoglalkoztatásban	5	2,5
	Alkalmi munkavállalóként	10	5,0
	Saját vállalkozásban	20	10,7
	Nem dolgozik	75	39,6
	Összesen	190	100,0
Nő	Alkalmazottként (bejelentett)	59	27,6
	Közfoglalkoztatásban	3	1,6
	Alkalmi munkavállalóként	5	2,5
	Saját vállalkozásban	17	7,8
	Nem dolgozik	126	59,3
	Nem válaszolt	3	1,2
	Összesen	213	100,0

Forrás: Saját szerkesztés

Az eredmények azt mutatták, hogy amíg a megkérdezett nők közel 60 százaléka, addig a férfiaknak csupán 40 százaléka nincs munkaviszonyban (2. táblázat). Ezenfelül megfigyelhető, hogy a férfiak jelentősen nagyobb arányban dolgoznak bejelentett munkahelyen, alkalmazottként (42,1 százalékban, szemben a női 27,6 százalékkal). Továbbá kevésbé jelentősen, de a közfoglalkoztatásban, alkalmi munkavállalóként, illetve saját vállalkozással is nagyobb arányban foglalkoznak a férfi nem tagjai. Azonban ezt részben magyarázhatja az is, hogy a megkérdezett nők közül 99 fő öregségi nyugdíjas, amíg ugyanez a férfiaknál csupán 57 főt érint - azaz több nyugdíjas, időse nő lett lekérdezve a kutatás során, akik már

nem foglalkoztatottak, melynek háttérében lehet, hogy a nők tovább élnek, mint a férfiak (3. táblázat).

3. táblázat. A nem dolgozók (n) (p=0,554)

Neme	Mi okból?	n
Férfi	Tanul nappali tagozaton	17
	GYES-en, GYED-en van	4
	Öregségi nyugdíjas	57
Nő	Tanul nappali tagozaton	21
	GYES-en, GYED-en van	8
	Öregségi nyugdíjas	99

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

Ezt követően a férfiak és nők anyagi helyzetét vizsgáltam meg. Mivel a kérdés háztartásokra irányult, ezért a válaszadók inkább háztartásaik jövedelméről számoltak be, mintsem a saját jövedelmeikről. Ennek megfelelően a statisztika inkább annak bemutatására szolgál, hogy a női, vagy a férfi válaszadók háztartásai a szegényebbek/gazdagabbak.

4. táblázat. A jövedelmi helyzetek jellemzése (n és %) p=0,043

Neme	Jövedelmi helyzete	n	%
Férfi	Nélkülözések között élnek	4	1,9
	Hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak	4	1,9
	Éppen, hogy kijönnek havi jövedelmükből	24	12,6
	Beosztással jól kijönnek	107	56,6
	Gondok nélkül élnek	51	27,0
	Összesen	190	100,0
Nő	Nélkülözések között élnek	1	0,4
	Hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak	7	3,3
	Éppen, hogy kijönnek havi jövedelmükből	45	21,0
	Beosztással jól kijönnek	120	56,4
	Gondok nélkül élnek	38	17,7
	Nem válaszolt	2	0,8
	Összesen	213	100,0

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

A kapott eredmények alapján a női és férfi válaszadók háztartásai mutatnak némi eltérést (4. táblázat). A nők esetében, ahol nők válaszoltak, ott csak az esetek 17,7 százalékában jönnek ki gondok nélkül, ellenben a férfi válaszadók körében ez 27 százalék. A következő kategóriában már körülbelül egyenlők az arányok. A nélkülözések között élők között azonban (bár csekély a számuk) valamivel több a férfi válaszadó. Az éppen, hogy kijön havi jövedelmükből kategória pedig szintén női túlsúlyt mutat (21 százalék a férfi, 12,6 százalékkal szemben). A felső 2 kategóriában összességében nagyobb a férfi válaszadók aránya, a nőké pedig a középső kategóriában magas.

Ezt követően azt is megvizsgáltam, hogy átlagosan mekkora a férfi és a női válaszadók pontszáma (ahol 1 a nélkülözések között élők, 5 a gondok nélkül élők) (5. táblázat).

5. táblázat. A jövedelmi helyzet átlaga nemek szerint

Neme	Fő	Átlag	Szórás
Férfi	190	4,05	0,801
Nő	211	3,87	0,777

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

Eszerint a nők átlagai közel hasonlóak a férfiakéhoz, legalábbis ami a válaszadásukat illeti. Ezekből a statisztikákból feltételezhető az is, hogy a nők szubjektíve másképp élik meg háztartásaik anyagi helyzetét, másképp kategorizálnak – például elképzelhető, hogy amit egy férfi válaszadó „gondok nélkül kijönnek” kategóriába sorolna, azt egy nő „beosztással jól kijönnek” kategóriaként él meg.

Az anyagi helyzetváltozásokat vizsgálva a férfiak sokkal pozitívabb válaszokat adtak, ellenben a nők nagyobb arányban gondolták úgy, hogy romlott az anyagi helyzetük az utóbbi egy évben (6. táblázat). Amíg a megkérdezett férfiak 23,3 százaléka gondolta úgy, hogy kicsit jobb lett családjuk helyzete, addig a nőknek csak 15,6 százaléka. Illetve a nőknek 26,3 százaléka jelölte be az alsó 2 kategóriát, azaz, hogy rosszabb lett anyagi helyzetük, a férfiaknak pedig csupán 14,5 százaléka. Az átlagok is azt mutatják, hogy a férfiak jobbnak ítélték meg az utóbbi egy évben való anyagi helyzetváltozást a háztartásukat illetően (7. táblázat).

6. táblázat. Anyagi helyzetváltozás megítélése az utóbbi egy évben (n és %) ($p=0,034$)

Neme	Helyzetváltozás	n	%
Férfi	Sokkal rosszabb lett	4	1,9
	Kicsit rosszabb lett	24	12,6
	Változatlan maradt	113	59,7
	Kicsit jobb lett	44	23,3
	Sokkal jobb lett	5	2,5
	Összesen	190	100,0
Nő	Sokkal rosszabb lett	12	5,8
	Kicsit rosszabb lett	44	20,6
	Változatlan maradt	118	55,6
	Kicsit jobb lett	33	15,6
	Sokkal jobb lett	5	2,5
	Összesen	213	100,0

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

7. táblázat. Anyagi helyzetváltozás megítélésének átlaga nemek szerint

Neme	Fő	Átlag	Szórás
Férfi	190	3,12	0,723
Nő	213	2,88	0,825

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

Ami a férfiak és nők iskolázottságát illeti, a várt eredményeim szerint a nők általában, összességében véve valamivel alacsonyabb végzettségűek, mint a férfiak (8. táblázat). Hiszen a kérdés nem a mai viszonyokra utal (amelyben már a nők beérték a férfiakat (Fényes 2009), hanem korábbi viszonyokra, ugyanis a nők jelentős száma idős, más „világban” nőtt fel, amelyben még nem volt ennyire nyitott az oktatás a női nem felé.

8. táblázat. Legmagasabb befejezett iskolai végzettség (n és %) ($p=0,013$)

Neme	Legmagasabb iskolai végzettség	n	%
Férfi	8 általános	6	3,1
	Szakiskola	4	1,9
	Szakközépiskola	23	11,9
	Szakközépiskolai érettségi	18	9,4
	Gimnáziumi érettségi	38	20,1
	Technikum	20	10,7
	Főiskolai diploma	25	13,2
	Egyetemi diploma	56	29,6
	Összesen	190	100,0
Nő	Kevesebb, mint 8 általános	3	1,6
	8 általános	19	9,1
	Szakiskola	8	3,7
	Szakközépiskola	13	6,2
	Szakközépiskolai érettségi	28	13,2
	Gimnáziumi érettségi	48	22,6
	Technikum	19	9,1
	Főiskolai diploma	32	15,2
	Egyetemi diploma	41	19,3
	Összesen	213	100,0

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

Az eredmények szerint a férfiak majdnem 30 százaléka, a nőknek pedig csupán közel 20 százaléka rendelkezik egyetemi diplomával, ami jelentős eltérésnek számít, szám szerint 15 fő a különbség a kettő nem között. A főiskolai diploma esetében ugyan nem beszélhetünk drasztikus eltérésről, azonban ebben a kategóriában a nők valamivel vezetnek a férfiak előtt (2 százalékkal). A legelső kategóriát nem jelölte be egy válaszadó sem (nem jártam iskolába). A legelső előtti kategóriát (kevesebb, mint 8 általános) pedig a férfiak egyáltalán nem jelölték be, és a nőknek is csupán 1,6 százaléka tartozik ide. Az egyetlen nagyobb eltérés még a 8 osztálynál figyelhető meg, ahol a nők aránya közel 6 százalékkal magasabb a férfiakénál, illetve megemlíthetjük még a szakközépiskolát, ahol a férfiak aránya duplája a nőkének. Mindezen tendencia azonban nem meglepő, mivel napjainkban is jóval több férfi végz szakközépiskolákban (Fényes 2010).

Ezt követően a nők és férfiak átlagos pontszámát is figyelembe vettem – egy 1-10-ig terjedő skálán mekkora átlagos pontszámmal rendelkeznek (ahol az 1-es azt jelenti, hogy kevesebb, mint 8 általánost, a 10-es pedig azt, hogy egyetemi diplomát szerzett). A várt

eredmények szerint a nők összességében alacsonyabb átlagos pontszámot érnek el iskolázottság szempontjából (a férfi 7,74-es átlaghoz képest 7,16-ot), ami a korabeli oktatás zártságát jelzi, illetve az akkori Magyarország tradicionális jellegét, amelyben erősek a nemi szerepek (a férfi eltartó, a nő háztartásban dolgozik) (9. táblázat).

9. táblázat. Iskolai végzettség nemek szerinti átlaga

Neme	Fő	Átlag	Szórás
Férfi	190	7,74	2,003
Nő	213	7,16	2,238

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

Szorosan ide fűződik a tanulási hajlandóság is. A kérdőívekből arról is adatot gyűjtöttünk, hogy a kérdezett szeretne-e még tanulni életében, illetve, ha igen, milyen szinten.

10. táblázat. Továbbtanulás tervezése a jövőben (n és %) (p=0,589)

Neme	Tervez-e?	n	%
Férfi	Igen, középfokon szakmát iskolarendszerben	4	1,9
	Igen, érettségizni szeretnék	1	0,6
	Igen, felsőfokú képzésben	29	15,1
	Igen, tanfolyamon	27	14,5
	Igen, egyéb, éspedig	11	5,9
	Nem	118	62,2
	Összesen	190	100,0
Nő	Igen, középfokon szakmát iskolarendszerben	1	0,4
	Igen, érettségizni szeretnék	2	0,8
	Igen, felsőfokú képzésben	27	12,8
	Igen, tanfolyamon	26	12,3
	Igen, egyéb, éspedig	11	5,3
	Nem	146	68,3
	Összesen	213	100,0

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

A kérdezettek közül a nők nagyobb aránya adott nemleges választ a továbbtanulási hajlandóságot illetően (ez is betudható az idősek nagyobb létszámának) (10. táblázat). Általánosságban megegyeznek az arányok a nemek között, azaz nem nagyobb a kérdezett férfiak továbbtanulási hajlama a nőknél, de az előbbi esetében egy kicsivel magasabb arányokat figyelhetünk meg. Összességében azonban nincs jelentősebb összefüggés a 2 változó között.

A szubjektív státusz figyelembevétele a tanulmány szempontjából ugyancsak releváns, ugyanis központi témaként jelenik meg egyrészt az objektivitás és mérhetőség (iskolázottság, munkahely, jövedelem), másrészt pedig a szubjektív megítélés a kérdezettek részéről. Feltételezésem szerint a nők rosszabbul ítélik meg saját helyzetüket, mint a férfiak, illetve alacsonyabb státuszba sorolják be saját életszínvonalukat szubjektíve, mint a másik nem-ből kérdezettek. Mindezen hipotetikus állítás magyarázhatná azt is, hogy a nők miért sorolták be magukat összességében rosszabb anyagi helyzetbe a háztartásukat illetően, mint a férfiak.

11. táblázat. Életszínvonallal való elégedettség nemek szerint (n és %) $p=0,526$

Neme	Mennyire elégedett	n	%
Férfi	Egyáltalán nem	1	0,6
	Inkább nem	6	3,1
	Is-is	41	21,4
	Elégedett	99	52,2
	Teljes mértékben	43	21,6
	Összesen	190	100,0
Nő	Egyáltalán nem	4	2,1
	Inkább nem	9	4,1
	Is-is	54	25,5
	Elégedett	98	46,1
	Teljes mértékben	47	22,2
	Összesen	213	100,0

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

12. táblázat. Életszínvonallal való elégedettség átlaga nemek szerint

Neme	Fő	Átlag	Szórás
Férfi	190	3,93	0,788
Nő	213	3,82	0,893

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

A 11. táblázat adatai rámutatnak, hogy mennyire vannak megelégedve a nők és férfiak a jelenlegi életszínvonalukkal. A nők esetében a teljes mértékben való elégedettség majdnem egyezik a férfiak megítélésének arányával (a nőknél 22,2 százalék, míg a férfiak körében 22,6 százalék). Az elégedett kategória esetében azonban megfigyelhető egy 7 százalékos különbség a férfiak javára, a többi kategória esetében nincs szignifikánsabb különbség. Az élettal való elégedettség és a nemi változó között látszólag nincsen összefüggés. Az átlagokat nézve is hasonló átlagos pontszámokat láthatunk (ahol az 1 az egyáltalán nem

elégedett, az 5 a teljes mértékben elégedett), a nők esetében valamivel nagyobb a szórás (12. táblázat).

Az alábbiakban a 13. és 14. szubjektivitást mérő táblázatok arról adnak információt, hogy mennyire elégedettek a férfiak és nők azzal, amit sikerült az eddigiekben elérniük az életben.

13. táblázat. Férfiak és nők átlagos elégedettsége az eddigiekben elértekkel az életben

Neme	Fő	Átlag	Szórás
Férfi	187	4,00	0,854
Nő	211	3,95	0,867

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

14. táblázat. Eddigiekben elértekkel való elégedettség (n és %) ($p=0,817$)

Neme	Elégedett-e?	n	%
Férfi	Egyáltalán nem	2	1,1
	Inkább nem	7	3,8
	Is-is	32	17,0
	Elégedett	92	48,4
	Teljes mértékben	54	28,3
	Nincs válasz	3	1,5
	Összesen	190	100,0
Nő	Egyáltalán nem	2	0,8
	Inkább nem	10	4,5
	Is-is	45	21,0
	Elégedett	95	44,9
	Teljes mértékben	59	28,0
	Nincs válasz	2	0,8
	Összesen	213	100,0

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

Hasonlóan az összesített átlagok alapján nem érzékelhető szignifikancia a két változó között (a férfiak esetében 4-es és a nők esetében 3,95-ös átlagok figyelhetőek), itt a szórások sem különböznek egymástól, illetve az egyes kategóriákban sem figyelhető meg nagyobb különbség a nemek között. Egyedül az „is-is” kategória esetében rajzolódik ki eltérés, amelyet a nők alacsonyabb arányban jelöltek meg, azonban ezzel párhuzamosan az „elégedett” kategóriát pedig magasabb arányban adták meg.

A szubjektivitást illetően további információkkal szolgálhat az étellel való elégedettséget, valamint a társadalom hasznos tagjaként való értelmezéseket bemutató táblázatok. Az étellel való elégedettség mérésére egy 1-10-es skála biztosított lehetőséget, ahol az 1-es érték az „egyáltalán nem elégedett” kategóriát jelöli, míg a 10-es érték a „teljes mértékben elégedett” kategóriaként jelenik meg. A társadalom hasznos tagjaként való egyéni értelmezésüket pedig szintén egy 1-10-ig terjedő skálán lehetett a válaszadóknak meghatározni (ahol az 1-es érték azt jelentette, hogy egyáltalán nem tekinti önmagát a társadalom hasznos tagjának, míg a 10-es érték a teljes mértékben való azonosulást jelölte).

15. táblázat. Az étellel való elégedettség átlaga nemek szerint ($p=0,179$)

Neme	Fő	Átlag	Szórás
Férfi	186	7,46	1,771
Nő	207	7,38	1,966

Forrás: Saját szerkesztés 2020

16. táblázat. Társadalmi hasznosságérzet nemek szerint ($p=0,691$)

Neme	n	Átlag	Szórás
Férfi	188	6,75	2,140
Nő	208	6,77	2,140

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

Az étellel való elégedettség a két nem esetében hasonlóságot mutat, csak kicsivel tér el az átlag a férfiak irányába (7,46-os értékkel bírnak szemben a női 7,38-as átlag értékkel) (15. táblázat). Azonban a nők esetében valamivel nagyobb a szórás, tehát megállapítható, hogy átlagosan mind a férfiak, mind a nők viszonylag elégedettek az életükkel. A 16. táblázat esetében szintén megegyezik a férfiak és nők átlaga, azaz ugyanannyira tartják a társadalom hasznos tagjainak magukat és mindkét esetben található mind 0 és 10 eset is. Az átlagok azonban alacsonyabbak az első táblához képest, azaz kevésbé érzik magukat az emberek a társadalom hasznos tagjának, mint amennyire elégedettek a saját életükkel.

Összegzés

Összegzésként elmondható, hogy a nők ma már mind az oktatásban, mind a munkaerőpiacon beérték a férfiakat, habár ez utóbbi esetében még nem beszélhetünk teljes felzárkózásról, ugyanis megfigyelhető a munkaerőpiacon a nemek szerinti szegregáció, illetve a nők továbbra is hátrányban részesülnek a hazai tradicionális társadalmi szerepek fennmaradása és a biológiai adottságaik miatt. A tanulmány szakirodalmi feltárását figyelembe véve viszont megállapítható, hogy jelentős fejlődés következett be az elmúlt időszakban, és manapság jóval több esélye van egy nőnek jó állást találni, vagy vezető pozícióba kerülni,

mint korábban. A nők beáramlásával azonban jellemzően sok olyan szakma van, amely „elnőiesedett” és ezzel veszített presztízséből, értékéből, és már nem számít olyan megbecsült szakmának, mint azelőtt.

A kérdőíves kutatás adataiból továbbá megállapítható, hogy a debreceni lakosok esetében a helyzet szubjektív megítélése valóban eltér az objektívan mért „valóságtól”. Amíg a szubjektív megítélés mindkét nem esetén majdnem azonos volt (élettel való elégedettség, társadalmi hasznosság, életszínvonalal való elégedettség, az életben elértéssel való elégedettség), addig például az iskolázottság és a munkaerőpiaci helyzet alapján a nők hátrányban vannak a férfakkal szemben. Mindezek ellenére a férfiak és nők hasonlóan elégedettek az életükkel.

A foglalkozásokat vizsgáló adatok ugyanakkor továbbra sem alkalmazhatóak objektív, mérhető adatként, ugyanis nem számolnak be arról, hogy a háztartás egyes tagjainak mekkora a jövedelme, a háztartás bevételeinek mekkora aránya származik a férfitől és mekkora a nőtől. Azonban ez is tekinthető egyfajta szubjektív információnak. Ha pedig ez valóban a férfi és női szubjektivitásra épül, akkor azt mondhatjuk, hogy ebben az esetben a női kérdettek inkább negatívabban érzékelték jövedelmi helyzetüket és mobilitási helyzetüket, amíg a férfiak inkább pozitívabb kategóriákba sorolták háztartásaikat.

Irodalom

- Bourdieu, Pierre (1998): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapest, Aula, 155–176. oldal
- Czibere Ibolya – Csoba Judit (2011): A nők munkaerő-piaci hátrányai. In: Csoba Judit (szerk.): *Munkaerőpiaci változások, leszakadó társadalmi csoportok*. Debrecen, Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszék, 114–132. oldal
- Fényes Hajnalka (2009): Nemek szerinti iskolai eredményesség és a férfihátrány hipotézis. In: *Magyar Pedagógia* 109. évf. 1. szám. 77–101. oldal
- Fényes Hajnalka (2010): *A nemi sajátosságok különbségének vizsgálata az oktatásban. A nők hátrányainak felszámolódása?* Debrecen, Debreceni Egyetem Kiadó
- Huszár Ákos – Záhonyi Márta (2018): A szubjektív mobilitás változása Magyarországon. In: *Demográfia*. 61. évfolyam, 1. szám. 5–27. oldal
- Nagy Beáta (2009): Nők és férfiak a vezetésben. In: Nagy Ildikó – Pongrácz Tiborné (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a férfiak és nők helyzetéről 2009*. Budapest, TÁRKI, Szociális és Munkaügyi Minisztérium, 52–64. oldal
- Nagy Beáta (2015): *Háttérben: Kísérlet egy szervezeti nemi rend feltárására*. L'Harmattan Kiadó, Budapest

- Róbert Péter (1995): Szubjektív társadalmi helyzet és szubjektív mobilitás. In: Róbert Péter (szerk.): *Társadalmi mobilitás. A tények és a vélemények tükrében*. Budapest, Andorka R. TTT. Századvég Kiadó, 296–325. oldal
- Róbert Péter (2006): Mobilitási és reprodukciós folyamatok a magyar társadalomban. In: Fényes Hajnalka – Róbert Péter (szerk.): *Iskola és mobilitás*. Debrecen, Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, oktatási segédanyag, 33–39. oldal
- Treiman, Donald J. (1998): A foglalkozások presztízsének elmélete. In: Róbert Péter (szerk.): *Társadalmi mobilitás: Hagyományos és új megközelítések*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó 111–130. oldal

STADINGER JOHANNA HELÉNA

Posztadoleszcensek Debrecenben – az étellel való elégedettség és az ezt befolyásoló tényezők vizsgálata a cívisvárosban a fiatal felnőttek körében

Bevezetés

A kitolódott fiatalok egyre inkább jellemzi a posztindusztriális társadalmakat. A fiatal felnőttek lehetőségeit nagyban befolyásolja az a mikrokozmosz, ahova születnek. Ebből adódóan a térbeli- és társadalmi mobilitási lehetőségeik korlátozottak. A fiatal felnőttek az oktatásban töltött hosszú idő miatt egyre később lépnek ki a munkaerőpiacra, emiatt az anyagi függőségük szüleiktől sokáig fennmarad.

A fiatal felnőttek a részlegesen lezárult gyermekkor és a már megkezdett felnőttkor mintázatai jellemzik. A posztadoleszcensek ebben az életszakaszban függetlenednek szüleiktől (anyagi, jogi, érzelmi, döntéshozatali szempontból) és kezdik el saját életüket megalkotni, kiépíteni. Ahhoz, hogy ebben az életszakaszban lévőket megértsük, elengedhetetlen ismerni a folyamatokat, melyek előidéztek ezen életszakasz létrejöttét, valamint a fiatal felnőttek mikrokozmoszának változásait (Vaskovics 2000b, Somlai 2012).

Tanulmányom során a „Debrecen Kutatás” 2020-as felmérését felhasználva mutatom be a 18-30 éves fiatal felnőttek élethelyzetét, saját magukról és életükről alkotott véleményét annak reményében, hogy összefüggéseket fedezhetek fel a nem, a kor, az iskolai végzettség, valamint az étellel való elégedettség között. Az elégedettséget a jelenlegi étellel, az életszínvonalal mérjük. Feltételezésem szerint a fiatalok véleménye életszínvonalukról és az étellel kapcsolatos elégedettségükről változatos, melyet befolyásol az iskolai végzettség, a nem, valamint az általános jólét is. Az iskolai végzettség a befejezett végzettséget méri, ezért a jelenleg tanulóknak vonatkozóan nem áll rendelkezésünkre információ arról, hogy milyen végzettségük lesz a jövőben, ami torzíthatja az eredményeket.

Elméleti háttér

MODERNIZÁCIÓ ÉS HATÁSA A CSALÁDRA

A szociológia a családot az alábbi módon definiálja: a szülőket házastársi, vagy élettársi kapcsolat köti össze; illetve családon belül a gyermekek és a szülők közötti kapcsolat vér- vagy örökbefogadáson alapul (Giddens 2008). A család egy társadalmi intézmény,

mely közvetítő szerepet játszik az egyén és a társadalom között. Társadalmi intézménynek nevezzük a normák és az értékek valamilyen összefüggő rendszerét, melyek a társadalom életét szervezik, ezáltal a családban feltételezhető egy olyan erkölcsi- és normarendszer, amely hozzájárul a többségi társadalom érték- és normarendszerének megtartásához. A családon belüli normák olyan, az intézményes többségi társadalom által szabályozott szerepeket feltételeznek, mint például az anya és az apa szerepe (Andorka 2006, Cseh-Szombathy 1979, Durkheim 2000, Somlai 1992).

A családtól megkülönböztetendő fogalom a háztartás, mely az együtt élő és a háztartást jellemző költségeket megosztó, valamint a megtermelt, vagy tartós fogyasztási cikkeket együtt fogyasztó egyének összessége (akik nem feltétlenül rokonok). Háztartástípusokból többféle elkülönítés létezik. Beszélhetünk nukleáris családi háztartásokról, kiterjesztett családi háztartásokról, több családmagból álló háztartásokról, illetve azokról, ahol nincs vérségi kapcsolat, csak közös háztartásvezetés és arról, amikor egy személy él egy háztartáson belül. Mindazonáltal ezen kategóriákból sem lehet egyértelműen következtetni arra, hogy egy család, vagy együtt élő személyek összessége mely háztartástípusba sorolható (Andorka 2006).

A család vizsgálatának egyik meghatározó módszere a belső struktúrában végbemenő változások vizsgálata, azaz a család életciklusainak leírása. Képviselőjeként megemlíthetjük Reuben Hillt és az általa kidolgozott rendszerelméletet. Ebben a család fejlődését a szerkezetben való változásokra vezeti vissza (Cseh-Szombathy 1979). A családon belüli életciklusok közül jelen tanulmány szempontjából releváns szakaszt, azaz a családról történő leválás körülményeit mutatom be a következőkben. A gyermek leválása, azaz a posztadoleszcens korszak akkor kezdődik, mikor az első gyermek „kirepül a családi fészekből” és egészen az utolsó gyermek elköltözéséig tart. A posztadoleszcens fiatal önállósodási törekvése ugyanakkor az elköltözés előtt megfigyelhető. A fiatalok viselkedésében egy olyan felnőtt-viselkedésmintázat jelenik meg, mely még nem felel meg a társadalom által elvárt viselkedésmintázatnak, ugyanakkor a fiatal ebben az esetben már nem tekinthető gyermeknek sem (Keniston 1968: 206, Somlai 2013, Spéder 2016).

Vaskovics László (2000) tanulmányában bemutatja a szülői háztól történő leválás dimenzióit. Ezek a jogi értelemben vett leválás, a közös fedél alól való kiköltözés, az önálló döntést eredményező leválás, az anyagi-pénzügyi leválás, illetve a leválás szubjektív érzete.

Minden dimenzió együttes teljesülése a fiatal életében egyre kevésbé jelenik meg a nagykorúság elérésével, így tehát a posztadoleszcens függésben maradhatnak származó családjuktól (Somlai 2007).

A tanulmány az alábbiakban összefoglalt koncepció szerint épül fel. A posztadoleszcencia nem alakult ki önmagától. A modernitás szükségszerűen magával hozott egy érték- és normarendszer változást a technikai és technológiai fejlődésen kívül, mely magával hozta a társadalom és így a családok strukturális változását. Továbbá hatással van a fiatal felnőttek részleges önállósodási vágyának megnövekedésére és az étellel való elégedettség megítélésének változására. Míg az ipari társadalmakban a gyermekeket „kis felnőtteknek” tekintették, addig ma a fiatal akár harminc éves koráig is lehet „gyermek”, ha ez neki ké-

nyelmes és családja ezt elfogadja. Ha családja ezt elfogadja – a korábbi magatartáshoz képest – és mivel egyre több életutat jellemez a posztadoleszcencia, társadalmi szintű érték- és normarendszer változás kell bekövetkezzen. Mindemellett megemlítendő, hogy nemcsak a család, hanem a háztartások fragmentálódása is végbement a modernizáció hatására. A háztartás „elméleti irodalma” szegényesebb a családnál, ugyanis nem foglalkozik azzal – ami a posztadoleszcencia kapcsán fontos lenne –, hogy mennyiben tekinthető egy háztartásnak az, ha a tagok közös kasszából, de külön lakásban élnek.

Módszertan

Jelen tanulmány a „Debrecen Kutatás” 2020-as adatfelvételén alapul. Debrecen városrészein belül összesen 20 kérdezőbiztos segítségével, véletlenséta alkalmazásával 402 fő válaszadót ért el a kutatás. Az összes megkérdezett 18 éves vagy annál idősebb volt. A nemek megoszlása tekintetében 212 nő és 190 férfi válaszolt a több dimenziót tartalmazó kérdőívre. A megkérdezettek átlagéletkora 52 év. Az adatfeldolgozás SPSS 25.0 programmal történt.

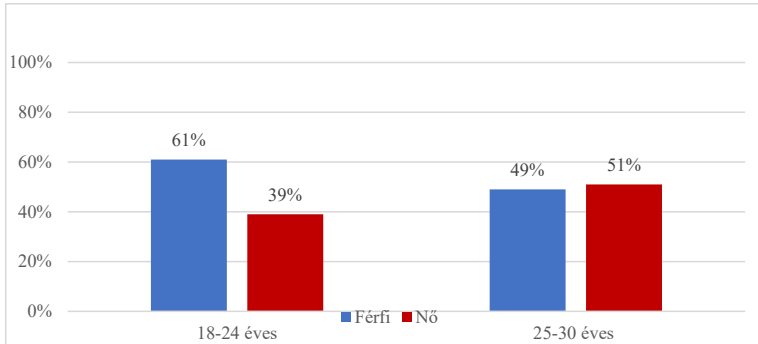
Tanulmányom szempontjából a célcsoportom a 18 évnél idősebb, de 30 évnél fiatalabb férfiak és nők. A vizsgált csoportot fiatal felnőttekként értelmezem. A minta az elemzésem során összesen 93 főből áll, melyből 52 fő férfi, 41 fő nő.

Az elemzés során bemutatásra kerül a vizsgált életkori csoportok (18-24 és 25-30 között) nemi összetétele, az iskolai végzettség megoszlása, valamint a háztartástípusokban való megoszlás. Továbbá az önállósodás mértékének megismerése érdekében a szubjektív jövedelmi helyzet, valamint az elégedettséget mérő változók. Utóbbi esetében a válaszlehetőségeket tekintve két típus különíthető el; az 5 és a 10 fokú skála. Az elégedettségi kérdések a jelenlegi életre és az életszínvonalra koncentrálnak. Az átfogó kutatási kérdésem tehát az, hogy megkísérelhető-e a fiatal felnőttek szocio-demográfiai háttérének vizsgálatával következtetni az életkorból adódó különbségek mértékére. Mennyire játszik szerepet a szocio-demográfiai háttér az étellel való elégedettség megítélésben?

Eredmények

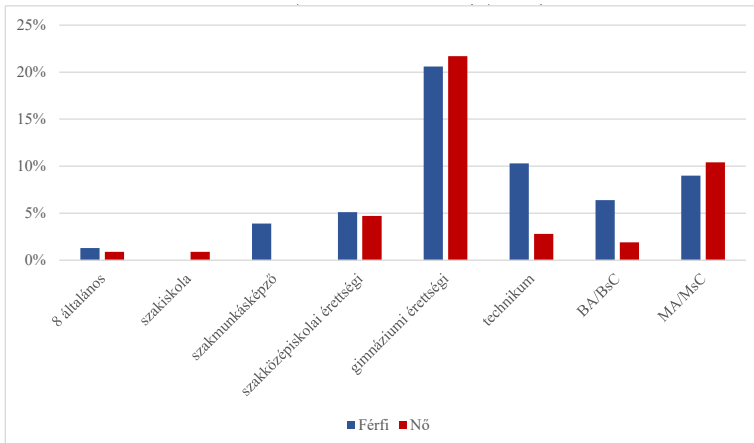
A CÉLCSOPORT BEMUTATÁSA

A tanulmány további részében bemutatjuk a vizsgált csoportot életkor, nem, iskolai végzettség, háztartástípusok, valamint szubjektív jövedelmi helyzet szerint.

1. ábra. A vizsgált korosztály (18-30 éves) nemi megoszlása korcsoportok szerint (%) (N=93)

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

A vizsgált csoport (18-30 év) 57%-át teszik ki a férfiak, míg 43%-át a nők. Az átlagéletkort tekintve nem mutatható ki jelentős eltérés a nemek között, a férfiak átlagéletkora 24 év, míg a nőké 24,5 év. Az almintát tovább bontva 2 korcsoportra megfigyelhető, hogy általánosságban a férfiak vannak többen a 18-24 éves korcsoportban (61%), míg a 25-30 éves korosztályban a nemek aránya közel azonos (férfi 49%, nő 51%) (1. ábra). Az első korcsoport átlagéletkora 21,5 év, a második korcsoport átlagéletkora 28 év.

2. ábra. A vizsgált csoport legmagasabb iskolai végzettségi megoszlása nem szerint a fiatal felnőttek körében (18-30 év között, %) (N=93)

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

1. táblázat. Az iskolai végzettség megoszlása csoportosítás alapján a 18-30 éves korosztály körében (fő) (N=93)

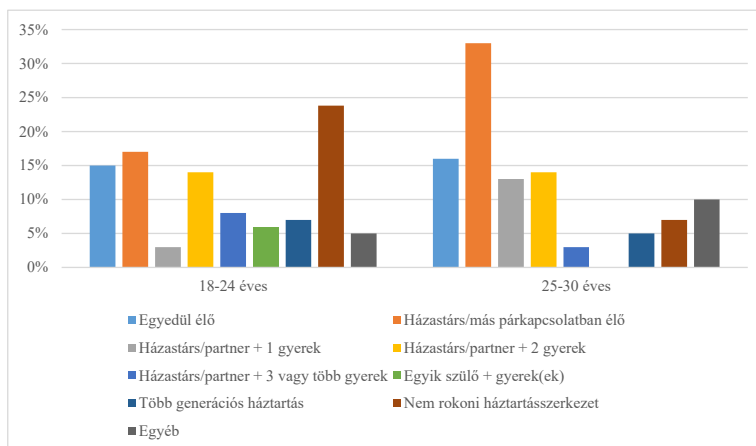
Felsőfokú végzettséggel rendelkezők (főiskolai, egyetemi diploma)	26
Középfokú végzettséggel rendelkezők (érettségi, szakiskola, technikum)	65
Alapfokú végzettséggel rendelkezők (8 általános vagy kevesebb)	2

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

Az iskolai végzettséget tekintve a 2. ábrán látható, hogy a középfokú végzettséggel rendelkezők – ezen belül a gimnáziumi érettségivel rendelkezők (42,3%) – vannak legtöbben a korcsoporton belül (18-30 év), illetve magasnak tekinthető a felsőfokú, azaz a főiskolai és egyetemi diplomával (27,7%) rendelkezők aránya is. Eltérés a nemek szempontjából leginkább a szakiskola és a szakmunkásképző kategóriákban vannak. Míg előbbi kategóriában inkább a nők felülreprezentáltak a fiatal felnőtt korcsoportban, addig a szakmunkásképzésben inkább férfiak szereztek végzettséget, ugyanakkor a gimnáziumi érettségit szereztek között a nemi arány kevésbé jelentős.

A továbbiakban a részletesebb eredmények érdekében két alcsoporton keresztül (18-24 éves és 25-30 éves) történik az eredmények bemutatása.

3. ábra. A vizsgált csoport megoszlása háztartás típus szerint (18 – 24 és 25-30 év között, %) (N=92)²

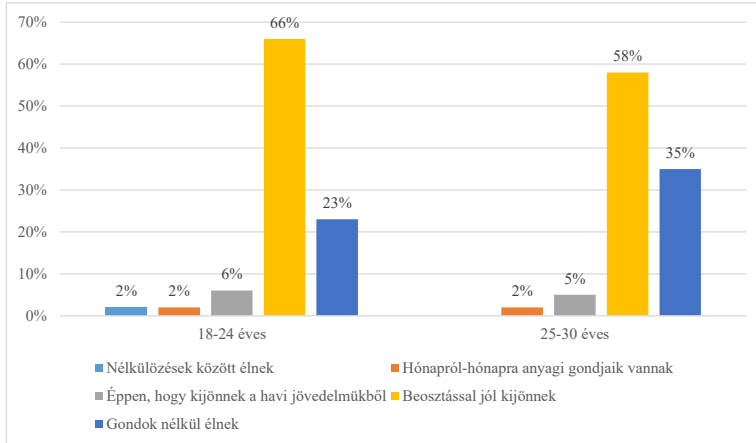
Forrás: Saját szerkesztés (2020)

25–30 éves korosztályban megfigyelhető, hogy a legtöbben házasságban, vagy párkapcsolatban élnek (3. ábra). A felmérés alapján ebben a korcsoportban nincs olyan háztartástípus, ahol az egyik szülő él a gyermekével vagy gyermekeivel. A 18-24 éves korosz-

² Egy esetben nem történt válaszadás.

tályban a legmagasabb a nem rokon háztartásszerkezetben élők száma, a legalacsonyabb pedig a házastársal és egy gyermekkel élők száma. Elmondható, hogy a fiatal felnőttek (18-24 év között) leginkább nem a rokonokkal élnek együtt, ugyanakkor szignifikánsan nem mutatható ki, hogy a nem rokonságon alapuló háztartásforma a legjellemzőbb a korcsoportokban.

4. ábra. Szubjektív jövedelmi helyzet megítélése a 18-24 éves, valamint a 25-30 éves korcsoportban (%) N=92³

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

A szubjektíven megélt jövedelmi helyzet tekintetében mindkét korcsoportban jelentős értéket mutat a „Beosztással jól kijönnek” kategória (4. ábra). Szubjektív megítélés lévén az anyagi dimenzió jelentősen eltérhet az egyes egyének között, ugyanakkor jelen felmérés nem terjedt ki a pontos havi jövedelemre. Mindazonáltal a 25-30 éves korosztály pozitívabban ítéli meg az a jövedelmi helyzetét, hiszen 93 százalékuk a két felső kategóriába sorolta magát.

Összességében elmondható, hogy a 18-30 éves korosztályban mind az iskolai végzettség, mind a háztartástípusokban való megoszlás differenciált. Az iskolai végzettség tekintetében a középfokú és felsőfokú végzettséggel rendelkezők vannak többen, míg háztartástípus szerint a párkapcsolatban, vagy nem rokon háztartásszerkezetben való együttélés jellemzi a korosztályt. Kérdéses ugyanakkor továbbra is, hogy a nem rokon háztartáson belül kivel, kikkel élnek együtt a válaszadók, illetve ez milyen szempontból tekinthető egységes háztartásnak. A szocio-demográfiai háttér vizsgálata után a következőkben bemutatjuk az életszínvonallal és az étellel való általános elégedettséget.

³ Egy esetben nem történt válaszadás.

Életszínvonallal és étellel való elégedettség a korcsoporton belül

Az étellel, életszínvonallal való elégedettséget több dimenzió segítségével mértük. A gazdasági helyzet, elért eredmények, társadalomban betöltött szerep szubjektív hasznossága, valamint az életben való boldogulás is ezen tényezők közé tartozik. Ebben a részben a mintában szereplő fiatal felnőttek saját életszínvonalukkal és életükkel való elégedettségét mutatom be. A 18-30 éves korcsoportot tekintve az életszínvonallal való elégedettség átlaga 4,08. A következő táblázatban, a két alcsoportban is hasonló érték figyelhető meg, mint a teljes minta átlagában.

2. táblázat. Az életszínvonallal való elégedettség (1-5-ig terjedő skálán) a 18-24 éves és a 25-30 korcsoportban, nemek szerint (fő) (N=93)

Mennyire elégedett Ön az életszínvonalával?	Egyáltalán nem (1)	Inkább nem (2)	Is-is (3)	Elégedett (4)	Teljes mértékben (5)	Átlag
18–24 éves korosztály (N=54)						
Férfi	0	1	4	20	8	4
Nő	0	0	3	13	5	4,1
25–30 éves korosztály (N=39)						
Férfi	0	0	2	13	4	4,1
Nő	0	0	3	11	4	4,1

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

A táblázat (2. táblázat) alapján elmondható, hogy mindkét korcsoportban átlagosan mind a férfiak, mind a nők elégedettek az életszínvonalukkal, ugyanakkor a kérdezettek neme és az étellel való elégedettsége között egyik korcsoportban sem fedezhető fel szignifikáns kapcsolat.

3. táblázat. Életszínvonallal való elégedettség iskolai végzettség szerint a fiatal felnőttek körében (18–30 év között) (%) (N=93)

Legmagasabb iskolai végzettség	Életszínvonallal való elégedettség			
	inkább nem	is-is	elégedett	teljes mértékben
Felsőfokú végzettséggel rendelkezők (főiskolai, egyetemi diploma) (N=26)	0,0	11,5	75,9	12,7
Középfokú végzettséggel rendelkezők (érettségi, szakiskola, technikum) (N=65)	1,8	14,1	55,9	28,2
Alapfokú végzettséggel rendelkezők (8 általános vagy kevesebb) (N=2)	0,0	0,0	100,0	0,0

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

Az iskolai végzettség tekintetében elmondható, hogy mind az alap-, közép-, és felsőfokú végzettséggel rendelkezők elégedettek a jelenlegi életszínvonalukkal a teljes mintát tekintve. A legkevésbé elégedettek a középiskolai végzettséggel rendelkezők, mindazonáltal az elégedettség mértéke ezen csoporton belül is 84% (55,9% és 28,2%) (3. táblázat).

Az étellel való elégedettség méréshez használt 10-es skála alapján mind a férfiak, mind a nők esetében a 7-es érték az átlag, szignifikánsan tehát nem fedezhető fel különbség nemek között. Tovább bontva a 18-24 és a 25-30 éves korcsoportra látható, hogy a 18-24 éves korosztályban kiugró értéként jelenik meg, hogy inkább elégedettek az életükkel a férfiak, míg a nők esetében egyenletesebb az eloszlás (4. táblázat).

4. táblázat. *Étellel való elégedettség mértéke a fiatal felnőttek körében (18 – 30 év között) nemek és korcsoportok szerint (fő) (1-10-es skálán)*

Mennyire elégedett Ön összességében a jelenlegi életével?	1 (nagyon elégedetlen)	2	3	4	5	6	7	8	9	10 (nagyon elégedett)	Átlag
18-24 éves korosztály (N=54)											
Férfi	0	1	2	0	1	4	1	18	4	2	7,3
Nő	0	0	0	0	3	2	4	5	4	2	7,5
25-30 éves korosztály (N=39)											
Férfi	0	1	0	0	0	4	5	4	2	4	7,5
Nő	0	0	2	2	2	3	3	4	2	3	7,2

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

Az iskolai végzettséget tekintve a felsőfokú végzettséggel rendelkezők tekinthetők átlag alapján a legelégedettebbeknek a saját életükkel, ugyanakkor a középfokú végzettséggel rendelkezők átlagos elégedettsége is hasonló eredményt mutat (5. táblázat). Az alacsony végzettséggel rendelkezők esetében sem lehet azonban azt a következtetést levonni, hogy elégedetlenek lennének a saját életükkel. Az étellel való elégedettségben fontos szerepe van a fiatal felnőttek körében az anyagi, érzelmi, döntéshozatali függetlenség mértékének, valamint a sikeres életút építése is fontos szerepet játszik az említett tényezők mellett, de erről sajnos nincs adatunk.

5. táblázat. Élettel való elégedettség mértéke iskolai végzettség szerint a fiatal felnőttek körében (18–30 év között) N=93

Legmagasabb iskolai végzettség	Jelenlegi élettel való elégedettség (átlag)
Felsőfokú végzettséggel rendelkező (főiskolai, egyetemi diploma) (N=26)	7,5
Középfokú végzettséggel rendelkező (érettségi, technikum) (N=65)	7,3
Alapfokú végzettséggel rendelkező (8 általános vagy kevesebb) (N=2)	6,7

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

Összegzés

A tanulmány során a Debrecen Kutatás 2020-as felmérése alapján mutattam be a fiatal felnőttek helyzetét és élettel való elégedettségének mértékét. Lévéen, hogy az adatok csak egy adott év eredményeit rögzítik hosszú távú következtetés nem vonható le belőlük. Az írás elején feltett általános kérdésre, azaz megkísérelhető-e a fiatal felnőttek szocio-demográfiai hátterének vizsgálatával következtetni az önállóság mértékére egyértelmű válasz nem adható jelen felmérés alapján, így a téma további kutatásoknak adhat teret. Az adatokból következtetni lehet arra, hogy a 25-30 év közötti fiatal felnőttek több dimenzióban is a magasabb érték felé mozdulnak, ugyanakkor a szignifikáns kapcsolatok hiánya miatt nem jelenthető ki, hogy magasabb szinten mutatnak elégedettséget az életükkel, életszínvonalukkal, mint fiatalabb társaik.

A 18-24 és a 25-30 közötti korcsoportok összehasonlítása során minimális eltérés mutatkozik a két csoport között. Egyedüli szignifikáns kapcsolat az életkor és a befejezett iskolai végzettség között mutatható ki mindkét csoport esetében, bár a megszerzett végzettség jelen esetben nem jelenti az, hogy a kérdezett éppen nem folytat tanulmányokat. Az adatok elemzése során látható, hogy a 25-30 éves korosztály nagyobb arányban mutat elégedettséget az életével, valamint a szubjektív jövedelmi helyzetével.

Összességében elmondható, hogy a nemek szerinti összehasonlításban szignifikáns különbségek nem mutathatók ki. Mind a fiatal felnőtt férfiak, mind a fiatal felnőtt nők hasonlóan elégedettek az életükkel akár korcsoport szerinti lebontásban, akár iskolai végzettség szerint vizsgáljuk a kérdést. A 18-30 éves korosztályt általános elégedettség jellemzi az életével és életszínvonalával kapcsolatban. A legtöbben a korosztályban középfokú végzettséggel rendelkeznek, ugyanakkor jelen vizsgálat az iskolai végzettség tekintetében a már megszerzett fokozatot méri, így azon kérdés, hogy a korosztályban az évek során hányan szereznek még magasabb végzettséget és ez hogyan befolyásolja a jövőbeni jóllétüket már egy másik felmérést és vizsgálatot igényel.

Irodalom

- Andorka Rudolf (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Budapest, Osiris Kiadó
- Cseh-Szombathy László (1979): A család meghatározása. In: Cseh-Szombathy László: *Családszociológiai problémák és módszerek*. Budapest, Gondolat Kiadó, 10–34. oldal
- Durkheim, Émil (2000): A szociológia módszertani szabályai. In: Felkai Gábor, Némédi Dénes, Somlai Péter (szerk.) *Szociológiai irányzatok a XX. század elejéig II*. Budapest, Új Mandátum, 272–313. oldal
- Giddens, Anthony (2008): *Szociológia*. Budapest, Osiris Kiadó
- Keniston, Kenneth (1968): *Young Radicals*. New York, Harcourt, Brace & World
- Somlai Péter (1992): Szocializáció a családban. In: Víg Mónika (szerk.): *Hogyan éljük túl a XX. századot? Válogatás a budapesti Fidesz Akadémián 1989 márciusa és 1990 júniusa között elhangzott előadásokból*. Budapest, Narancs Alapítvány, 95–105. oldal
- Somlai Péter (2007): A posztadoleszcensek kora. Bevezetés. In: Somlai Péter (szerk.): *Új ifjúság*. Budapest, Napvilág Kiadó, 9–43. oldal
- Somlai Péter (2013): *Család 2.0. Együttélési formák a polgári családtól a jelenkorig*. Budapest, Napvilág Kiadó
- Spéder Zsolt (2016): A folyamatosan átalakuló család az ezredforduló Magyarországon. In: Osztie Zoltán - Náray-Szabó Gábor - Tordáné Petheházy Judit - Tőkéczi László (szerk.): *Idők jelei. Tanulmánykötet*. Lexica Kiadó, Budapest, 77–92. oldal
- Vaskovics László (2000): A posztadoleszcencia szociológiai elmélete. In: *Szociológiai Szemle*, 2000/4. 3–20. oldal

KOVÁCS CINTIA

„Természetesen én is környezetvédő vagyok!” – A környezettudatos magatartási szándék vizsgálata a „Debrecen-kutatás 2020” eredményei alapján

„A 21. század zöld jelszavaktól és a fenntartható élet hírnökeiktől hangos – ez azonban korántsem volt mindig így. Mikor vált az társadalom és a kormányok prioritásává bolygónk megőrzése, miért érdeklődik a fiatalok különös módon a környezetvédelem iránt, és hogyan változott a tudatosság megítélése az évek során (...)” (Bezzeg Hanna)

Bevezetés

Napjainkra a környezetvédelem, mint tárgykör mellőzhetetlenné vált az emberiség életében. Erre válaszul új irányzatok jelentek meg az emberiség attitűdpalettáján, melynek köszönhetően a témával már nemcsak a tudomány, hanem a bulvár és egyéb közösségi média platformok is foglalkoznak. A különböző *social media influencerek* a környezettudatos szemléletformálást, mint „küldetést” gyakran tűzik zászlójukra. Ez megtörténhet elvi meggyőződésből, vagy a trend és az eladhatóság kedvéért. A tanulmány célja ismertetni a különböző szerepvállalásokat, újfajta attitűdöket a környezetvédelemmel kapcsolatban.

Számos platform népszerűsíti a hulladékmentes (zerowaste) életmódot, mely látszólag célt ér, mivel a téma népszerűsödése óta nagyszámú népesség kezdett el tudatosan vásárolni, a minél kevesebb hulladéktermelés érdekében. A vállalatok és más különböző szervezetek környezetvédelmi tevékenységszervezete is felismerte a közösségi média erejét, mely erőt többnyire a fiatal generációk táplálják. A vállalatok és a politikai szervezetek is felismerték azt, hogy a fiatalabb generációk elkötelezettek a környezettudatosság iránt, ezért zöld szlogenekkel, vagy a környezet védelmével kapcsolatos társadalmi felelősségvállalással próbálják bevonni a fiatalokat (Bezzeg 2020).

A környezetvédelmi attitűd viszont nemcsak a szociális médiában jelenik meg, hanem az állampolgárok önreflexiójában is. Jelen tanulmány fontossága abban rejlik, hogy egy mára már égetően fontos kérdéssel szembeni modern attitűdvizsgálatot tárgyal. A környezetvédelem napjainkra jelentős kérdéssé vált, ezért egyre nagyobb társadalmi felelősségvállalás övezi.

A tanulmányban először tisztázom a környezetvédelem fogalmát, mint természettudományi alapfogalmat. A szakirodalmi áttekintés további részében a fontosabb, korábbi kutatási eredményeket szemléltetem, melyek interdiszciplináris módon többféle tudományterületet érintenek. Az áttekintést saját kutatási eredmények követik, mely eredmények a 2020-as „Debrecen-kutatás”-ból származnak.

Elméleti háttér

„Amikor környezetvédelemről beszélünk, akkor a felsorolt egységek [levegő, talaj, felszíni és felszín alatti vizek, élővilág, táj és épített környezet] valamelyikének, vagy esetleg mindegyikének a védelmét, további pusztulását, a jelenlegi állapot fenntarthatóságát célozzuk meg. Kitől kell megvédeni az élővilágot, a felszíni vizeket és a többit? Általában magunktól, tehát az emberektől, mert környezetünk károsításában mi magunk járunk az élen” (Baráti 2008: 2).

A fenti említett fogalom meghatározás jól szemlélteti azt, hogy a környezetvédelem nemcsak egy fontos, hanem összetett téma is, mely sok oldalról megközelíthető. A környezet védelmét a globális társadalom szinte minden egysége (vállalatok, közösségek, egyének) célul tűzte ki, mióta felismerték, hogy egyes tevékenységek károsak lehetnek nemcsak az emberre, hanem a környezetre is. Már a középkor Angliájában is volt példa szmog csökkentésre irányuló intézkedésekre, de az igazi áttörés a környezetvédelemben az ipari forradalom kirobbanása után jelentkezett (Bezzeg 2020). Bár a környezetvédelemmel az ipari forradalom óta többen foglalkozik a világ, mégis a már említett társadalmi egységek néhol paradox módon nyilvánulnak meg a környezetvédelemmel kapcsolatban. A vállalatok és egyéb közösségek megelégszenek az apróbb, jelentéktelenebb problémák megoldásával – melyeket marketingcéllá is felhasználnak –, míg az alapvető problémák megoldása sokszor mellőzve marad. Továbbá a hangsúly sokkal inkább a kivitelezésen és az ötleten van, mintsem azon, hogy a probléma megoldása milyen eredményhez vezet (Csutora 2011). Példaként említhető egy önkormányzat által kezdeményezett faültetés, vagy parkosítás, ami környezetvédelmi szempontból egy kisebb horderejű problémát elégít ki, ahelyett, hogy egy alapvető gonddal foglalkozna, mint a karbonemissiót csökkentő intézkedések. Egyéni szinten is megfigyelhető ez a kettősség, bár a személyeknél értelemszerűen nem marketingtevékenység, hanem inkább a lelkiismeret megnyugtatása a cél. A látszatintézkedések a társadalom legkisebb egységeinél is megfigyelhetőek, ahogy Csutora Mária is bemutatja 2011-es cikkében. Ilyen látszatintézkedésként jelennek meg „... az ellentmondó marketingüzenetek elfogadása. Hallgatunk a szelektív hulladékgyűjtésre, a szmogriadóra, a biotermékek vásárlására felszólító üzenetekre, de a nagyobb TV, modernebb mobiltelefon, nagyobb autó vásárlására felhívó üzenetekre is. (...) [Ez a] lelkiismeretünk megnyugtatása marginális környezetvédelmi tevékenységekkel (szelektív hulladékgyűjtés)” (Csutora 2011: 42).

Mindezek mellett felhívja a figyelmet az egyének ökológiai tudásának, az értékeiknek, attitűdjeiknek és cselekvéseiknek hajlandóságának a hiátusaira a tényleges viselkedéssel szemben (Csutora 2011). Erre a viselkedésformára már több társadalomtudós is felhívta a figyelmet egy új fogalom, a „slactivism” bevezetésével. A kifejezés az ENSZ meghatározása szerint azt jelenti, hogy az emberek „egy ügyet egyszerű intézkedésekkel támogatnak”, de nem feltétlenül „elkötelezettek vagy odaadók a változás megvalósításában” (Lodewijckx 2020). Ilona Lodewijckx cikkében rávilágít arra, hogy manapság az otthon kényelméből és a közösségi média segítségével könnyedén hangot adhatunk elégedetlenkedéseinknek, vagy társadalmi szerepvállalásunknak, de a véleménynyilvánításnak e formáját nem ha-

ladjuk meg, illetve nem „lépünk a tettek mezejére”. Ez a fajta „aktivitás” bár széles köröket elérhet, hiteltelenné válhat a társadalom szemében (Lodewijckx 2020).

Ennek megfelelően, a tanulmányban „környezetvédelem” alatt olyan civil és intézményi aktivitásokat értünk, amelyek kisebb, vagy nagyobb mértékben járulnak hozzá a természet és épített környezet tisztaságához, megővéséhez. A környezet a tanulmányban az élő és tárgyi világ, melyekben napi rendszerességgel részt veszünk és melynek pusztulása károkat okozhat a jelenleg élő és későbbi generációk számára is.

Egyes szociológiai értekezések a témában az értékítélettel állítják párhuzamba a környezetvédelmet. A környezeti attitűdök vizsgálata viszonylag hosszúra nyúlik vissza és a mai napig foglalkoznak vele tudósok, hiszen a probléma egyre súlyosabb. Több kutatás is foglalkozik az értékek és normák kialakulásával, a környezetvédelemmel összefüggésben. Louise Chawla 1999-ben írt cikkében a szocializációra, tapasztalatszerzése és oktatásban elsajátított tudásra vezeti vissza e normák kialakulását az alábbiak szerint:

1. ábra. A környezetvédelemhez kapcsolódó normák kialakulása

Szocializáció	<ul style="list-style-type: none"> • környezetbarát szülők viselkedése • környezetbarát családtagok, tanárok
Tapasztalatok	<ul style="list-style-type: none"> • gyermekkori tapasztalatok a természetben • környezeti pusztítások megtapasztalása
Oktatás	<ul style="list-style-type: none"> • intézményi környezetvédelmi események • környezetvédelmi tárgyak, órák

Forrás: Saját szerkesztés, Louise Chawla (1999) alapján

Az ábrán olvasható feltételek minden esetben hozzájárulnak a gyermekek környezetbarát attitűdjének fejlesztéséhez. Gyermekkorban a legbefolyásolóbb tényező a szocializációs közeg, a szülők és a közeli ismerősök, majd az iskolai tanárok hozzáállása, illetve meghatározó a környezettel való kapcsolat is (például kirándulások, erdei iskola, táborok). A felnőtté válás korszakában a barátok és az oktatás kap hangsúlyt a környezeti értékek kialakulásában, majd felnőttkorban a környezetvédelmi szervezetek, a vállalatok felelősségvállalása jelenti a meghatározó tényezőt. Így a szocializáció, a tapasztalatok és az oktatás egymást erősítő és kiegészítő hatása érvényesül a környezetvédelemhez kapcsolódó normák kialakulásakor (Chawla 1999).

Az egyre súlyosabb környezeti problémákra válaszul több intézményi stratégia látott már napvilágot, és sok új kezdeményezés lépett életbe a környezeti gondok megoldása érdekében (Albert 2001). Az, hogy az intézmények és egyéb szervezetek több intézkedést indítottak útjára, azt eredményezheti, hogy a civil társadalomra is befolyással lehetnek az újonnan kialakuló környezetvédelmi irányzatok. Hosszú ideig tartott, míg eljutottunk

attól, hogy a vállalatok elkezdjék beismerni környezetvédelmi felelősségüket addig, hogy a fogyasztók is tudatosabban álljanak a témához. Közvetlenül ritkán ér célta egy-egy kezdeményezés a vállalatoktól a fogyasztókig, ezt általában közvetett személyek, egyes márkana gykövetek, fizetett social media influencerek, vagy egyéb, a márkához/vállalathoz kapcsolódó személyek teszik meg. Ők egyfajta „hidat” képeznek az egyéb szervezetek és a vásárlók között. Nemcsak a régebb óta működő vállalatok döntenek a környezetvédelmi stratégia mellett, hanem egyes cégek eredendően azért jönnek létre, hogy egy régóta piacon levő terméket környezetkímélő módon állítsanak elő. Az új környezetkímélő módszerekkel előállított termékek megjelenése a piacon pedig tovább formálhatja a fogyasztói beállítódást.

Az, hogy ilyen globális és intézményi folyamatok szükségesek a társadalom szemléletformálásához a környezetkímélőbb világ létrehozása érdekében, nem volt mindig így. A régi magyar paraszti társadalom például ösztönösen volt környezetvédő, nem pedig azért, mert mások is azok. Mindent vagy fel-, vagy újrahasználtak, a maradékokat pedig megetették az állatokkal. A lebomló anyagokból trágyát készítettek, a törött üvegeket vagy kerámiákat külön összegyűjtötték (Albert 1997). Mindez csupán az akkori társadalom egy kis szegmensét mutatja be, a pazarlás ugyanúgy jellemző volt például a korszak elit rétegeiben. Ugyanezt példaként napjainkban is bemutatthatjuk, hiszen aki kevesebből él, az előbb választja a tömegközlekedést az autó helyett, többet spórol és fokozottabban ügyel a fogyasztására is. A példa azért érdekes, mert a környezetre való nagyfokú igényesség erősen szubjektív érdekből, a spórolni vágyásból is fakadhat. Ugyanakkor ma már általánosságban a környezetvédelem egy élhetőbb Föld érdekében, a köz érdekében történik, ami pedig egy objektív cél.

Értékorientáció alapján tehát két csoportra tudjuk bontani a környezettudatos életmódot, mindez pedig többnyire a társadalmi státussal hozható összefüggésbe. Inglehart (1970) materialista-posztmaterialista értékfelfogása jól illeszthető a környezetvédelem témájába is. „... a gazdasági fejlődés és a jólét korábban nem látott szintjét elérve a létfenntartás, a materiális szükségletek kielégítése felől egyre inkább az általa [Inglehart] posztmaterialisnak nevezett értékek felé fordult a figyelem. A központi posztmaterialista értékek közé tartozik az autonómia és az önkifejezés, és fontos posztmaterialista témák: a környezet védelme vagy a nők egyenlősége” (Forsense 2013⁴).

⁴ Internetes hivatkozás: Forsense (2013): Változó értékek Magyarországon. Társadalom – 2013.12.10.

2. ábra. A materiális és posztmateriális felfogás a környezetvédelemben

<p>Materiális értékfelfogás a környezetvédelem témáján belül</p>	<ul style="list-style-type: none"> • többnyire szubjektív motiváció • gazdasági megfontolásból eredeztethető viselkedésmód
<p>Posztmateriális értékfelfogás a környezetvédelem témáján belül</p>	<ul style="list-style-type: none"> • a motiváció a köz érdeke • értékorientált megfontolásból eredeztethető viselkedésmód

Forrás: Saját szerkesztés Inglehart (1970) alapján

Ennek alapján nem beszélhetünk arról, hogy a napjainkban változásnak indult környezetvédelmi attitűdök mindegyike összefüggésbe hozható a trendekkel, vagy akár a „slacktivism” fogalmával.

A normákon és értékeken túl érdemes megfigyelni nemcsak a szociális, hanem a politikai beállítódást is. Az utóbbi időben egyre több kormányzati és önkormányzati intézkedésről olvashatunk, melyek a környezet védelme érdekében hozott döntések (Faragó 1999, Fodor és mtsai 2016). Egyes tanulmányok nehezményezik a kormányzati és önkormányzati döntések mennyiségének meghozatalát a témában, viszont a különböző politikai stratégiák (elektromos busz, zöldterületek létrehozása, bővítése) teret nyertek az utóbbi időben.

Módszertan

A „Debrecen-kutatás 2020” kvalitatív módszert alkalmazott Debrecen település lakosságának több dimenzió alapján történő felmérésére. A kérdőív környezetvédelemhez kapcsolódó dimenziójából jelen tanulmány arra keresi a választ, hogy az állampolgárok tudatos környezetkímélő életmódja miben merül ki, és mindez elegendő-e ahhoz, hogy pozitív változást idézzon elő a környezetben. A kérdőívben először egyszerű önbevallás alapján mértük fel a válaszadók környezetvédelmi attitűdjét (például „Mennyire igaz Önre, hogy környezetvédő embernek tartja magát?”). Ezt követően rátértünk a különböző környezetvédelemhez kapcsolódó kérdésekre, melyek mérték a válaszadók hozzáállását a különféle környezetvédelmi szokásokkal kapcsolatban (például energiahasználat, szelektív hulladékgyűjtés, stb.) Az alátámasztáshoz a kérdőív alábbi kérdéseire adott válaszokat vesszük alapul:

- Mennyire igaz Önre, hogy olyan ember, aki környezetbarát módon él?
- Mennyire igaz Önre, hogy környezetvédő embernek tartja magát?
- Személyes felelősségének érzi-e, hogy környezetkímélő módon használja az energiát?
- Mennyire igaz Önre, hogy a környezet védelme miatt odafigyel arra, hogy minél kevesebb előre csomagolt élelmiszert/terméket vásároljon?

- Mennyire igaz Önre, hogy a környezet védelme miatt törekszik rá, hogy visszaváltható üvegben árult italt vegyen?
- Mennyire igaz Önre, hogy a környezet védelme érdekében, ha van rá lehetősége, szelektíven gyűjti a hulladékot?
- Mennyire igaz Önre, hogy a környezet védelme érdekében törekszik arra, hogy vásárláshoz minél kevesebb műanyag táskát, szatyrot használjon?
- Mennyire igaz Önre, hogy a környezet védelme miatt törekszik arra, hogy lehetőleg minél kevesebbet használja az autóját (amennyiben van autója)?
- Mennyire igaz Önre, hogy a barátait, ismerőseit megpróbálja meggyőzni, hogy ők is tegyenek a környezetvédelemért?
- Lemondana-e havi 3.000 Ft-ról, ha ezt az összeget a környezetvédelemre fordítanák?
- Lemondana-e havi 8.000 Ft-ról, ha ezt az összeget a környezetvédelemre fordítanák?
- Elfogadná-e a háztartási energia árának jelentősebb emelkedését, ha a többletet a környezetvédelemre fordítanák?
- Elfogadná-e, hogy csak visszaváltható (betétes) üvegeket, flakonokat forgalmazzanak?

A kérdőíves adatfelvétel véletlen séta módszere alapján zajlott.

A jelen tanulmányban vizsgált válaszok elemzésére leíró statisztikák alapján kerül sor, ehhez a Statistitcal Package for Social Sciences (SPSS) programot használtuk. A kérdőívet 402 személy töltötte ki, melynek 47,2 százaléka férfi, 52,8 százaléka nő. Az adatbázis ennek alapján súlyozva van nemek szerint.

Eredmények

A kérdőív környezetvédelmi blokkjába tartozó, jelen tanulmányban elemzendő kérdéseket nyitja két zárt kérdés, melyekre 1-től 7-ig terjedő skálán lehetett válaszolni:

1. táblázat. Mennyire igaz Önre, hogy olyan ember, aki környezetbarát módon él? (%) (n=402)

Egyáltalán nem jellemző (1)	1%
2	1,2%
3	1,8%
4	8,1%
5	22,6%
6	28,5%
Teljes mértékben jellemző (7)	35,6%
Nem tudja	0,7%
Nincs válasz	0,4%

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

Jól látható, hogy a válaszadók többsége a skála fentebb található részein helyezkedik el. A válaszadók jelentős arányban válaszolták, hogy teljes mértékben jellemző rájuk a környezetbarát módon élés (35,6%), de emellett az 5-6-os értékek is nagy arányban szerepelnek, a válaszadók több mint fele értékeli úgy, hogy ha nem is teljes mértékben, de fokozottan odafigyel arra, hogy környezetbarát módon éljen (1. táblázat).

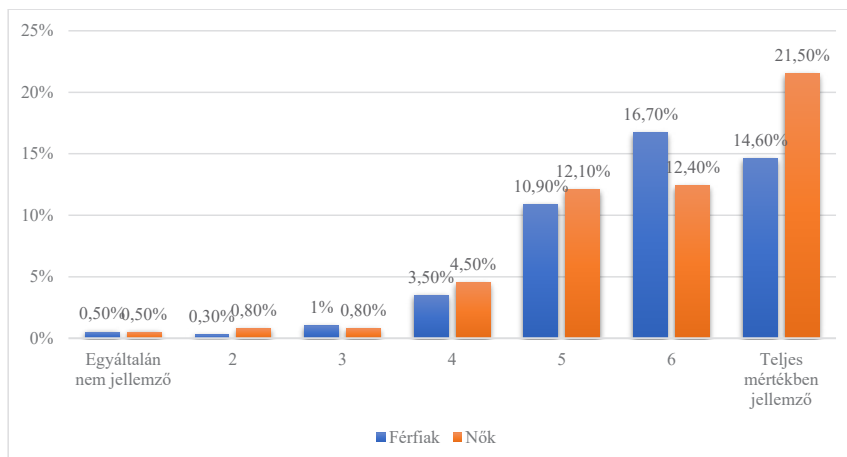
2. táblázat. Mennyire igaz Önre, hogy környezetvédő embernek tartja magát? (%) (n=402)

Egyáltalán nem jellemző (1)	1,8%
2	1,5%
3	3,1%
4	12,8%
5	16,7%
6	24,7%
Teljes mértékben jellemző (7)	38,8%
Nem tudja	0,2%
Nincs válasz	0,4%

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

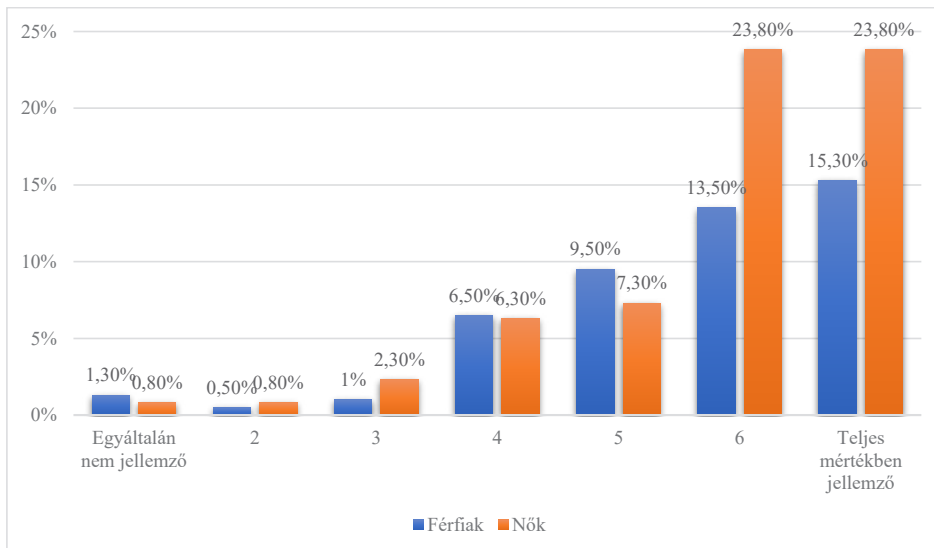
Mindkét táblázat jelzi, hogy a megkérdezettek jelentős többsége vallja magát inkább környezetbarátnak, illetve környezetvédőnek, legnagyobb százalékuk (38,8%) pedig teljes mértékben annak vallja magát (2. táblázat). A következőkben vizsgáljuk meg a nemek és kor szerinti eloszlást.

3. ábra. Mennyire igaz Önre, hogy olyan ember, aki környezetbarát módon él? (nemek, %)

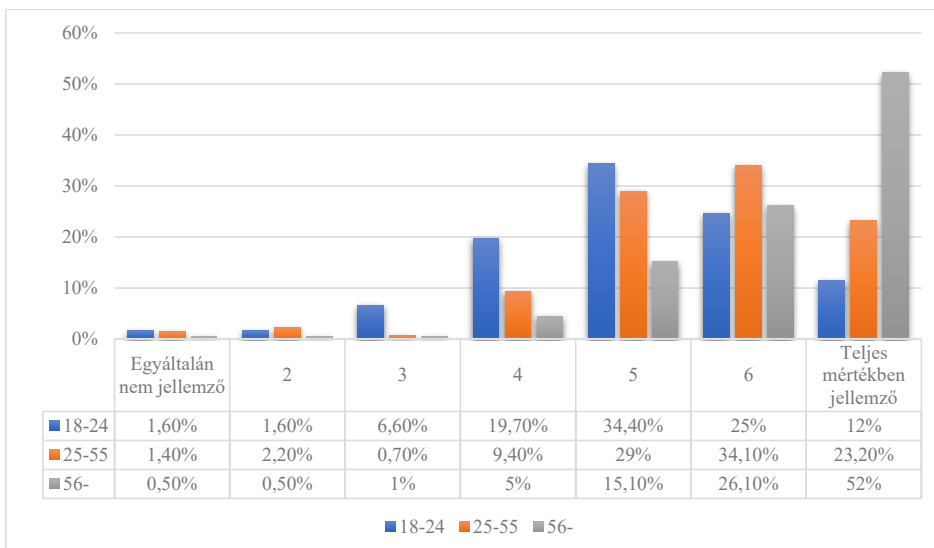
Forrás: Saját szerkesztés (2020)

4. ábra. Mennyire igaz Önre, hogy környezetvédő embernek tartja magát? (nemek, %)

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

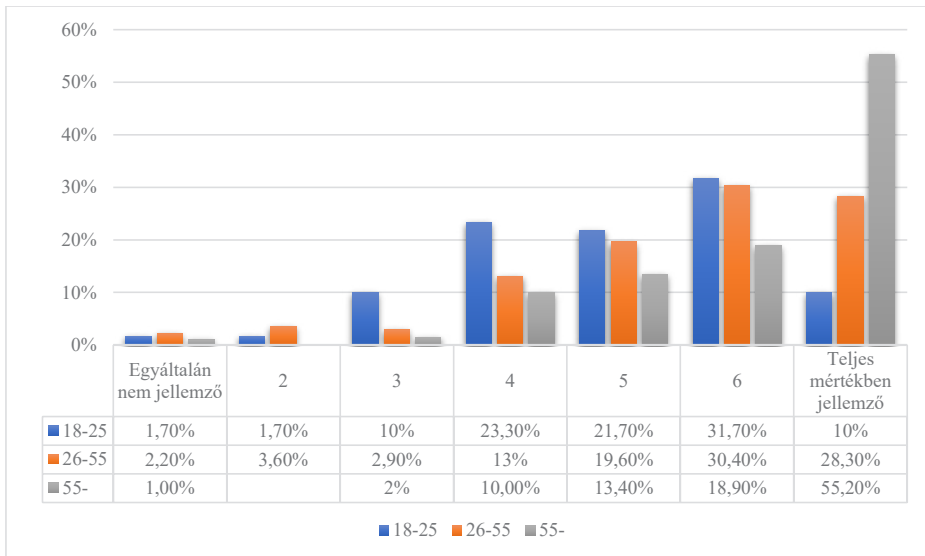
5. ábra. Mennyire igaz Önre, hogy környezetbarát módon él? (korcsoportok, %)

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

A 3. és 4. ábra jelzi a két legáltalánosabb, de legfontosabb környezetvédelemmel kapcsolatos kérdés nemek szerinti megoszlását. Jól látható, hogy a „teljes mértékben jellemző” válaszlehetőséget sokkal több nő választotta, mint férfi, de a köztes opciókra adott válaszokban többnyire vegyes arányban jelennek meg a nők és a férfiak egyaránt. Az, hogy „6”-os („majdnem teljes mértékben”) és a „teljes mértékben jellemző” válaszlehetőségeket a nők nagyobb arányban választották, arra engedhet következtetni, hogy a nők érzékenyebbek a környezet védelmére, mint a férfiak. Mindkét esetet megvizsgáltuk Chi-négyzet próbával is, melynek értékei alapján nem található szignifikáns összefüggés ($p=0,201$; $p=0,082$).

6. ábra. Mennyire igaz Önre, hogy környezetvédő embernek tartja magát? (korcsoport, %)

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

A korcsoportok szerint kialakított diagramok eredményei azt mutatják, hogy bár itt is a magasabb számok felé mozdul el a válaszadók többsége, a fiatalabb korosztály többször képviselteti magát a köztes válaszlehetőségekben, mint a szélsőkben (5-6. ábra).

Az energiahasználaton alapuló kérdésekben a válaszadók több, mint fele (51,9%) a legmagasabb fokozatot választotta az öt fokú skálán, melyet az alábbi táblázat szemléltet (3. táblázat).

3. táblázat. Személyes felelősségemnek érzem, hogy környezetkímélő módon használjam az energiát (%) (n=402)

Egyáltalán nem ért egyet (1)	1,3
2	1,5
3	13,9
4	31,3
Tejes mértékben egyetért (5)	51,9
Nem válaszolt	0,2
Nem tudja	1,2

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

A részletes adatok alapján megállapítható, hogy a válaszadók döntő többsége teljes mértékben egyetértett azzal az állítással, hogy környezetkímélő módon használja az energiát. Természetesen, ez lehet egy hangzatos kijelentés olyankor, amikor környezetvédelemről van szó, viszont az emberek sokszor nem a környezetvédelem, hanem a költséghatékonyság miatt választják az energiahasználat takarékos módját.

Az alábbiakban megvizsgáljuk a különböző környezetvédelmi attitűdöket átlagos, hétköznapi fogyasztási szokásokon keresztül.

4. táblázat. Mennyire jellemző Önre, hogy...? (%) (n=402)

	Egyáltalán nem	2	3	Teljes mértékben
A környezet védelme miatt odafigyel arra, hogy minél kevesebb előre csomagolt élelmiszert/terméket vásároljon.	8,4	17,3	36,3	37,9
A környezet védelme miatt törekszik rá, hogy visszaváltható üvegben árult italt vegyen	16,7	18,1	27,9	37,3
A környezet védelme érdekében – ha van rá lehetősége – szelektíven gyűjti a hulladékot.	4,5	6,9	14,4	74,3
A környezet védelme érdekében törekszik arra, hogy vásárláshoz minél kevesebb műanyag táskát, szatyrot használjon.	4,7	3,7	23,8	66,8
Ha van autója: a környezet védelme miatt törekszik arra, hogy lehetőleg minél kevesebbet használja az autóját.	17	14,4	26,1	42,5
A barátait, ismerőseit megpróbálja meggyőzni, hogy ők is tegyenek a környezetvédelemért.	17,9	16,6	26,3	39,2

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

Amint a táblázatból láthatjuk (4. táblázat), több kérdés esetében eltérő válaszok születtek. Az autó használatáról kevesebben mondanának le, mint a műanyag táskákról. A példa arra hívja fel a figyelmünket, hogy a válaszadóknak vászonszatyrot vásárolni nem megterhelő, sőt, hosszútávon befektetésnek minősül, viszont kényelmes autózásról tömegközlekedésre váltani sok előny feladásával jár. Anja Kollmuss és Julian Agyeman (2002) is azt írják, hogy általában a környezetbarát attitűd nem mindig párosul környezetvédő cselekedetekkel pont amiatt, hogy az erősen környeztkárosító autózást nagyon nehezen adnák/adják fel az egyének, mert kényelmi vonzata van. A táblázatból az tudhatjuk meg, hogy az egyszerűbb vagy kevés energia-befektetéssel járó környezetvédelmi lépések könnyen kivitelezhetőek az emberek számára, míg a sok áldozat vállalásával járó lépések ritkábban fordulnak elő. Vizsgáljuk meg az első kérdésre adott válaszokat az autózatók tükrében.

5. táblázat. Mennyire ért egyet azzal az állítással, hogy Ön környezetbarát módon él? Mennyire jellemző Önre, hogy törekszik arra, hogy a környezet védelme miatt lehetőleg minél kevesebbet használja az autóját? (%)

	Egyáltalán nem	2	3	Teljes mértékben
Egyáltalán nem jellemző (1)	0,7	-	-	-
2	1,3	-	-	0,3
3	0,3	1	0,3	0,7
4	2,7	0,3	2	2,4
5	4,7	4,7	5,7	6,4
6	3,0	4,7	8,4	13,1
Teljes mértékben jellemző (7)	4,7	3,4	9,4	19,5

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

A táblázatról leolvasható (5. táblázat), hogy a válaszadók 4,7% vallotta magát teljes mértékben környezetbarátnak, ugyanakkor egyáltalán nem mondana le autója használatáról. Más válaszokból kiderül, hogy a válaszadók mellőzték a szélsőségeket, és inkább köztes válaszlehetőségeket választottak mindkét kérdésben („is-is”, „sem-sem”). Az adatokat megvizsgáltuk Chi-négyzet próbával, melynek eredménye ($p=0,000$) valóban azt mutatja, hogy van szignifikáns összefüggés a két változó között. Ennek alapján tehát igaz az állítás, miszerint bár az emberek környezetvédőnek tartják magukat, mégsem annyira, hogy a kényelemtől lemondjanak (autóhasználat).

Az, hogy a környezetvédelem témakörébe beletartoznak a kis energia-befektetéssel járó környezetvédelmi akciók is, csökkenti a környezetvédelem valódi értelmét, s ezáltal nehéz különbséget tenni a „látszat” és a valódi környezetvédő emberek között.

Mindennek ellenére a következő kérdésblokkba tartozó kérdések bizonyos szinten cáfolják az előző kijelentéseket.

6. táblázat. *Ön személy szerint az alábbiak közül milyen áldozatot, többlet terhet lenne hajlandó vállalni a környezet megóvása érdekében? (%) (n=402)*

	Igen	Talán	Nem
Lemondana-e havi 3.000 Ft-ról, ha ezt az összeget a környezetvédelemre fordítanák?	52,6	24,2	23,2
Lemondana-e havi 8.000 Ft-ról, ha ezt az összeget a környezetvédelemre fordítanák?	18,5	28,1	53,4
Elfogadná-e a háztartási energia árának jelentősebb emelkedését, ha a többletet a környezetvédelemre fordítanák?	29,8	28,2	42
Elfogadná-e, hogy csak visszaváltható (betétes) üvegeket, flakonokat forgalmazzanak?	91,9	3,9	4,2

Forrás: Saját szerkesztés (2020)

Látható (6. táblázat), hogy havi háromezer forintról a válaszadók többsége (52,6%) hajlandó lenne lemondani, viszont a havi nyolcezerről már kevesebben gondolkodtak így. A válaszadók szkeptikusak voltak a magas összeggel, ez a „talán” válaszadók (24,2% és 28,1%) válaszaiból is látszik. Többen úgy nyilatkoztak, hogyha biztosan csak a környezetvédelemre fordítanák a megadott mennyiséget, akkor hajlandóak lennének kifizetni akár egy magasabb összeget is. Ugyanezek a válaszok fellelhetőek a harmadik kérdés válaszai között is, viszont mindennel ellentétben a visszaváltható üvegek és flakonok mellett a válaszadók közel mindegyike tette le a voksát. Ez megcáfolja a tanulmány előző táblázata alatt tárgyalt kényelmi kijelentést, hiszen a visszaváltható üvegek esete azt is jelentheti, hogy a hétköznapiakban plusz elfoglaltságot kellene beiktatni a válaszadóknak, ami energiát és időt vehet el.

Összegzés

Összességében a napjainkra kialakult környezetvédő szokások és a Debrecenben mért eredmények alapján arra következtethetünk, hogy környezetbarát és környezetvédő emberek élnek szerte a világban, így Debrecenben is. Természetesen a válaszadóktól nem lehet elvitatni, hogy valóban fontosnak tartják a környezettudatosságot viszont, ha jobban megvizsgáljuk az eredményeket, akkor találhatunk némi ellentmondást a „környezetbarát életmód” és a „kényelem” fogalmak körül. Ez az állítás igazolható egyes eredmények (például az 5. táblázat) alapján is, melyben szignifikáns eltérés figyelhető meg a magát környezetbarátnak valló, de mégis autójáról lemondani nem akaró emberek között. Ezt igazolja Csutora Mária 2011-es cikke is, melyben felhívja a figyelmet arra, hogy a legtöbb esetben

az emberek marginális környezeti problémákkal foglalkoznak az igazán fontos és jelentős problémák helyett, de az elég számukra ahhoz, hogy lelkiismeretüket megnyugtassák.

Az ellentmondás magyarázatára még elfogadható a „slacktivism” jelensége is, mely bár összefügg az előbb említett „kényelmi” jelenséggel, mégis kicsit különbözik tőle. A „slacktivism” jelensége főként a közösségben és a közösségi média felületein mutatkozik meg, ahol hangot adhatunk a véleményünknek egy ügygel kapcsolatban, anélkül, hogy bárki is ellenőrizné, hogy tényleges szándék áll-e mögötte. Az elemzés során alkalmazott kérdések és válaszok a „slacktivism” jelenségére csak részleges, vagy valószínűsíthető válaszokat tudnak adni, attól függően, hogy hogyan értelmezzük a fogalmat. A későbbiekben érdemes lehet hasonló kutatásokat végezni egymást érintő és kizáró kérdésekkel, melyből mélyebb betekintést nyerhetünk a válaszadók attitűdjéről.

Az egyénnel szemben a vállalatoknak és egyéb intézményeknek az attitűdje a környezetvédelemmel kapcsolatban sokkal átláthatóbb és egyszerűbb. A legtöbb intézmény marketing céljából használja a környezetvédelmet, ami szintén kevésbé jelentős problémákra irányul, elhanyagolva a súlyos problémákat (amelyeket sok esetben ők okoznak). Ugyanakkor a cégek marketing tevékenysége társadalmi szerepvállalást is tükrözhet, hiszen a fogyasztók szemléletmódja megváltozhat azáltal, hogy egy cég milyen problémának a megoldására törekszik. Mivel minden a „zöld” életmódot közvetíti, az egyének akár tudatosan, akár tudattalanul elkezdnek „zölden” gondolkodni. Nem mindegy azonban, hogy ez a gondolkodás miben merül ki. Természetesen a válaszadók túlnyomó többsége személyes kötelezettségének tekinti a környezet megóvását mindaddig, amíg saját kényelmének és anyagi helyzetének megóvását nem veszélyezteti. A takarékos energiafogyasztás, vagy a vászonszatyor használata nemcsak környezettudatos, de pénztárcakímélő is egyben. A szelektív hulladékgyűjtés, vagy a kevesebb előre csomagolt élelmiszer vásárlása nem nagy áldozat, kis időráfordítást jelent. A többség számára kielégítőek ezek a cselekedetek, ezért vallhatják magukat környezetvédőnek. Továbbá, a gyakorlatban azért sem vehető észre ez a „paradigmaváltás”, mert az egyének, a média, a vállalatok és az önkormányzatok is hajlamosak megelégedni a látszatintézkedéssel pusztán azért, hogy jobb színben tűntessék fel magukat.

A környezetvédelemhez kapcsolódó attitűdváltozások témája nyilvánvalóan még további kutatásokat igényel. A téma szempontjából fontos lehet a továbbiakban megvizsgálni, hogy egyes marginális (szelektív hulladékgyűjtés, vászonszatyor használata) és kiemelten fontos (karbonemisszió csökkentése, víztakarékosság) környezetvédelmi kérdésekben milyenek az egyes szervezetek, intézmények, vagy a társadalom álláspontja és cselekedetei. Amennyiben ezeket feltártuk, érdemes megvizsgálni azokat a törésvonalakat, amelyek a környezetbarát attitűd és cselekvés között húzódnak meg. A törésvonalak feltárásával hatékony és célzott javaslatokat tehetünk a hozzáállás és az aktivizmus szintézisére.

Irodalom

- Albert József – Farkas József (1997; 2001): *Környezetszociológia*. Veszprémi Egyetemi Kiadó, Veszprém
- Baráti Ilona (2008): *A környezetvédelem fogalma, környezetvédelmi ismeretek jelentősége a gyakorlatban*. Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet, Budapest
- Bezzeg Hanna (2020): *Környezetvédelem generációkon át – Így vált „divattá” a fenntartható gondolkodás és a tudatos élet*. <https://f21.hu/vilag/kornyezetvedelem-generacion-at-igy-valt-divatta-a-fenntarthato-gondolkodas-es-a-tudatos-elet/> (Utolsó letöltés: 2022. február 1.)
- Chawla, Louise (1999): Life paths into effective environmental action. In: *The Journal of Environmental Education*, 31 (1), 15–20. pp.
- Csutora Mária (2011): *Fenntartható fogyasztás: közösségi, vállalati és egyéni kibívó stratégiák*. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest
- Fodor László – Barta Attila – Fónai Mihály – Bányai Orsolya (2016): Települési környezetvédelem Magyarországon: Egy kutatás előfeltevései. In: *Tér és Társadalom*, 30. évfolyam 3. szám, 2016/3, 19–39. oldal
- Forsense (2013): Változó értékek Magyarországon. *Társadalom* – 2013.12.10. <https://www.forsense.hu/valtozo-ertekek-magyarorszagon/> (Utolsó letöltés: 2022. április 11.)
- Kollmuss, Anja – Agyeman, Julian (2002): Mind the Gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behaviour? In: *Environmental Educational Research*, Vol. 8, No. 3 2002/3., 239–260. pp.